

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET U SARAJEVU
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**PRIMJERENOST SADRŽAJA UDŽBENIKA „ISLAMSKÉ
VJERONAUKÉ“ UZRASTU UČENIKA PRVOG I DRUGOG RAZREDA
OSNOVNE ŠKOLE**

Završni magistarski rad

Mentor: doc.dr. Sandra Bjelan-Guska

Student: Zumreta Džinović

Sarajevo, mart 2022.

SADRŽAJ

UVOD	3
I. TEORIJSKI DIO	4
1. Mjesto i uloga vjeronauke u školi	5
1.1. Izgradnja zdravog i prosperitetnog društva vjerskim i duhovnim odgojem učenika	6
1.2. Nužnost vjeronauke u školi za kompletnost odgoja učenika	7
1.3. Vjeronauka i intelektualni razvoj djeteta	8
2. Udžbenik kao nastavno sredstvo	11
2.1. Konceptija udžbenika	12
1.2. Struktura udžbenika	13
1.3. Primjerenost udžbenika	15
1.4. Didaktičko oblikovanje i didaktički kvalitet udžbenika	17
1.5. Individualna usmjerenost udžbenika	20
1.6. Ilustracija u udžbeniku	21
1.7. Likovno grafički zahtjevi koji bi se trebali poštovati prilikom izrade udžbenika	24
II. METODOLOŠKI DIO	27
1. Predmet istraživanja	28
2. Cilj istraživanja	28
3. Zadaci istraživanja	28
4. Istraživačka pitanja	29
5. Uzorak istraživanja	29
6. Metode istraživanja	30
III. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	32
1. Analiza sadržaja udžbenika Islamske vjeronauke za prvi razred osnovne škole	33
2. Nastavni plan i program Islamske vjeronauke za I razred osnovne škole	34
2.1. Cilj nastave vjeronauke	35
2.2. Zadaci vjeronauke u prvom razredu	35

3. Primjerenost nastavnog sadržaja Islamske vjeronauke prvog razreda osnovne škole uzrastu učenika	36
3.1. Primjereni sadržaji u udžbeniku Vjeronauka 1	36
3.2. Neprimjereni sadržaji u udžbeniku Vjeronauke 1	43
4. Analiza sadržaja udžbenika Islamske vjeronauke za drugi razred osnovne škole	47
5. Nastavni plan i program Islamske vjeronauke za drugi razred osnovne škole	47
5.1 Cilj nastave vjeronauke	49
5.2 Zadaci vjeronauke	49
5.3. Primjerenost nastavnih sadržaja Islamske vjeronauke drugog razreda osnovne škole uzrastu učenika	49
5.4. Neprimjereni sadržaji Vjeronauke 2	57
6. Analiza rezultata istraživanja dobivenih upitnikom za nastavnike	59
ZAKLJUČAK	71
LITERATURA	74
IV. PRILOZI	76
UPITNIK 1	77
UPITNIK 2	78

UVOD

Nastavnici su oduvijek nastojali djeci na primjeren način prezentirati gradivo predviđeno nastavnim planom i programom. Udžbenik je nezaobilazno sredstvo u realizaciji tog zadatka. Udžbenik pripada području nastavnih medija ili sredstava koje ima osnovno i nezaobilazno mjesto u savremenoj nastavi. Tako je i sa udžbenikom vjeronauke, posebno kad je u pitanju školska vjeronauka koja se izvodi kao organizirana nastava i treba odgovoriti višestrukim izazovima: savremenoj školi i njenoj zadaći, didaktici i metodici školskog učenja i poučavanja, vjerskom odgoju djece i mladih u kontekstu njihovog cjelovitog odgoja u uvjetima savremenog života. Danas se uglavnom, i u teoriji i u praksi, potvrđuje vrijednost i nužnost prikladnih udžbenika vjeronauke za nastavu u školama. Oni su specijalan nastavni medij, imaju uobičajenu školsku funkciju, sa sadržajima nastave vjeronauke za pojedine uzraste te posreduju odgojno-obrazovne ciljeve u okviru školskog poučavanja i učenja. Udžbenici su, osnovni medij koji učenici imaju u ruci, omogućavaju im preglednost gradiva i uvid u cjelinu i proširuju vidike. Ono što je važno naglasiti jeste činjenica da udžbenici vjeronauke ne isključuju nego podrazumijevaju i druge nastavne medije, od tradicionalnih do savremenih medija. Ma koliko god danas informatička groznica zahvata cjelokupni društveni prostor, pa tako i školu, udžbenik ostaje osnovno sredstvo u nastavi.

Odabir teme ovog rada motiviran je činjenicom da se kroz praksu pokazalo postojanje određenog gradiva u udžbenicima Islamske vjeronauke prvog i drugog razreda koji je primjeren uzrastu učenika, ali, također, i dijela gradiva koji nije primjeren, s obzirom na ograničene spoznajne mogućnosti djece u tom uzrastu, kao i činjenice da djeca u prvom razredu još ne znaju čitati, kao ni brojeve veće od deset.

Ovo istraživanje smatramo važnim iz razloga što, ciljevi udžbenika vjeronauke, treba da doprinesu poboljšanju učeničkog ponašanja. Udžbenik treba da pruža one činjenice i sadržaje koji će ići u korist formiranja zdrave ličnosti. Da bi ispunio ta očekivanja udžbenik treba biti primjeren uzrastu i intelektualnim sposobnostima djece od šest ili sedam godina.

I. TEORIJSKI DIO

1. Mjesto i uloga vjeronauke u školi

Kraj dvadesetog i početak dvadeset prvog stoljeća donio je značajne reforme u obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini. Iako je osnovna škola sada devetogodišnja, a ne osmogodišnja, reforme nisu urađene dubinski niti je prelazak sa jednog sistema na drugi urađen istovremeno i identično. Nastavni plan i program na kojem se temelje udžbenici za prvi i drugi razred vjeronauke, bi trebao pozitivno mijenjati ponašanje djece kroz nastavne sadržaje i gradivo (Ibrahimović, 2015).

S obzirom da su odgoj i obrazovanje dvije uzajamno povezane komponente u procesu odrastanja i dozrijevanja ljudske ličnosti. Duhovna i religiozna dimenzija integralni je dio te cjeline, pa stoga vjeronauka i vjerski odgoj zauzima jedno prirodno i značajno mjesto u cjelovitom odgoju učenika u školi. Škola se posmatra kao ustanova koja, prije svega, ima zadaću da u središte edukacije stavi ličnost učenika, njegove duhovne i intelektualne potrebe, njegov životni smisao i zadaću, radi potpunog ličnog i društvenog ostvarenja.

Osnovna uloga vjeronauke jeste da pomogne i da veliki doprinos u realizaciji kvalitetnog odgoja i obrazovanja mladih. Središnje pitanje vjeronauke je čovjek kao ličnost, i to pitanje treba promicati na način da se djeci i mladima pomogne da uoče religioznu komponentu kao neizostavni faktor za svoj rast u ljudskosti i slobodi. Na taj način vjeronauka pomaže učenicima da zrelije osmisle i ostvare vlastiti život u porodici i u društvu. Tamo gdje je opasnost da prevlada pretjerani individualizam i život obilježen uglavnom potrošačkim mentalitetom, vjeronauka ističe neosporive vrijednosti.

Vjeronauka se zalaže za promociju moralnih načela i svih pozitivnih vrijednosti u društvu. Oni koji usvoje i praktično primijene znanje iz programa ovog predmeta mogu postati uzor svima koji žele biti korisni članovi društvene zajednice. Vjeronauka uči poštivanju drugog u drugačijem, promoviše lijepe međuljudske odnose, kulturu komunikacije sa drugima, radi na prevenciji maloljetničke delikvencije, bluda, zloupotreba droga, alkohola, cigareta i drugih poroka, kao i na promociji čuvanja zdravlja i života. Između ostalog, ona podučava učenika kako da putem dužnosti i obaveza uređuje svoj odnos prema Bogu, samome sebi, roditeljima, rodbini, komšijama, zajednici, domovini, čak i prirodi.

Vjeronauka u školi promatra čovjeka kao osobu koja ima svoj tjelesni, duševni i duhovni identitet, pa stoga možemo kazati da vjeronauka u školama značajno doprinosi općeljudskom i društvenom odgoju pojedinca. Ovdje je vrlo važno istaknuti i izjavu UNESCO-va

Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće: Duhovna dimenzija morat će dobiti središnji značaj u našem novom pedagoškom razmišljanju (Ribo, 2011: 54).

1.1. Izgradnja zdravog i prosperitetnog društva vjerskim i duhovnim odgojem učenika

Svako civilizirano i normalno društvo teži uspostavljanju reda, mira, blagostanja i prosperiteta. Naravno, to se ne može ostvariti ako članovi i jedinice toga društva nisu izgrađene u duhovnom, moralnom i društvenom smislu. Na temelju iskustva i stvarnosti dokazano je da besprijekornost društva i snaga njegove monolitnosti i kompaktnosti zavisi od besprijekornosti i pripremljenosti pojedinaca koji čine to društvo. Društveni odgoj je, zapravo, rezultat drugih aspekata odgoja, i vjerskog i moralnog i duhovnog. Pod pojmom društveni odgoj podrazumijeva se odgajanje čovjeka od najranijeg djetinjstva na prihvatanju kreposnih normi društvenog ponašanja i plemenitih moralnih načela, koja izviru iz vjerskog uvjerenja i odgoja, kako bi se pojedinac mogao predstaviti u društvu lijepim odnosom prema drugima, primjerenim i uravnoteženim vladanjem, zrelim razumom i učtivim ponašanjem.

Praktična sredstva koja dovode do uzoritog društvenog ponašanja su: usađivanje plemenitih duhovnih principa, izvršavanje dužnosti prema drugima, neophodnost pridržavanja općih normi društvenog ponašanja i društvena kontrola i kritika (Ribo, 2011).

Islam svojim čvrstim i plemenitim duhovnim načelima i univerzalnim pedagoškim pravilima, uspostavlja pravila uzoritog odgoja u dušama pojedinaca, kako djece tako i odraslih. Formiranje zdrave, moralne i društveno odgojene ličnosti moguće je isključivo na ovim načelima. Navedena načela islamskog društvenog odgoja istovremeno predstavljaju trajne i univerzalne ljudske vrijednosti. Radi usađivanja spomenutih duhovnih načela u duše pojedinca, islam je objavio autentične smjernice i upute, kako bi se društveni odgoj ostvario u najplemenitijem značenju i kako bi dostigao svoju praktičnu primjenu u životu zajednice. U tom slučaju društvo će se razvijati u plodonosnoj međusuradnji, čvrstoj povezanosti, prefinjenom ponašanju, uzajamnom uvažavanju i ljubavi, te u konstruktivnoj samokritici.

Učenici na časovima vjeronauke odgajaju se na veličanstvenim primjerima bogobožnosti i poštenja, koje možemo naći u historiji naših slavni i čestitih predaka. Ti primjeri ostavljaju najdublji trag na ponašanje učenika i njihov odnos prema drugima i prema životu općenito.

Jedan od takvih svijetlih primjera bogobožnosti je i sljedeća priča:

Abdullah ibn Dinar kazuje: „Išao sam jedne prilike sa Omerom ibnu-l-Hattabom u Mekku. Kad smo se na putu odmarali naišao je jedan pastir, koji je sa brda sišao sa svojim stadom. Omer mu je, provjeravajući njegovo poštenje, rekao: „Čobanine, prodaj mi jednu ovcu!“ On mu je odgovorio: „Ja sam samo sluga.“ Omer mu je zatim rekao: „Pa reci svome gospodararu da ju je vuk pojeo.“ Pastir mu na to odgovori: „A gdje je Allah?“ Omer tada zaplaka i ode zajedno sa pastirom, otkupi ga od njegova vlasnika i oslobodi. Kada ga je oslobodio Omer mu je rekao: „To što si mi kazao, oslobodilo te na ovome svijetu, pa molim Allaha da te oslobodi i na Ahiretu.“ (Ribo, 2011: 4).

Nastavnici ovakvom i sličnim metodama direktno utiču na odgoj djece na časovima vjeronauke. Ovo je jedno od najvažnijih duhovnih načela kojima teži islam, nastojeći ih zasaditi u dušu vjernika, u našem slučaju učenika. U procesu realizacije društvenog odgoja, izgradnja pojednica mora biti na isparavan način.

Ako odgajamo učenike na ovim univerzalnim duhovnim načelima i principima, izgradit ćemo ličnosti koje će biti od neizmjerne koristi i za sebe i za društvo u kojem žive. Učenik koji se odgaja na uvjerenju i svijesti o stalnom Božijem nadzoru i odgovornosti za svoja djela, bit će savjestan, pošten, čestit i odgovoran član društva. Njegov život će biti život čistote, pobožnosti, ljubavi i altruizma. On će biti blagoslov čovječanstvu. On nikada neće biti saučesnik u tlačenju ili narušavanju i ugrožavanju ljudskog života i časti. Neće nikada podleći zlu, ma kakva bila cijena koju morao za to platiti. On će biti sama dobrota i plemenitost i bezuvjetno će braniti pravdu i istinu. Pravedno će postupati prema svakome, svoje dužnosti će ispunjavati pošteno i radit će iskreno za dobro svih članova društva. Bit će čestit i pošten u svim svojim poslovima, jer čvrsto vjeruje i duboko je svjestan da je Uzvišeni Bog sveprisutan svojim znanjem i uvijek budan, jer „ako ti Njega ne vidiš, On tebe vidi“ (Ribo, 2011).

1.2 Nužnost vjeronauke u školi za kompletnost odgoja učenika

Cjelovit odgoj učenika u školi ne možemo zamisliti bez vjeronauke i njenih sadržaja i metoda odgoja. Nema odgoja bez morala, a nema morala bez vjere. Kur'ansko stanovište je da je za pravilan razvoj društva mnogo važnije učvrstiti vjeru i moral kod ljudi, nego donositi pravne odredbe, jer zakoni bez vjere i morala ne mogu efikasno i sami riješavati društvene probleme. Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem je uspio da odgoji jednu jedinstvenu generaciju muslimana-ashabe, koji su najčasnija, najmoralnija i najbogobožasnija generacija sljedbenika islama svih vremena. Za njih je bilo nezamislivo da lažu, varaju, krađu, da zloupotrebljavaju položaj, primaju mito ili troše nenamjenski državna sredstva.

Danas imamo dosta pojedinaca i organizacija koje generalno pozivaju pravdi, istini, poštenju, ali je očito da nemaju nekog odziva i značajnog uspjeha, zato što moral, čestitost, pravičnost, odgovornost i druge pozitivne osobine moraju biti zasnovane na čvrstim temeljima i jakim motivima. Šta to može spriječiti kriminalca da čini kriminal do svijest da je to što čini zlo i da će na onome svijetu za to odgovarati i kažnjen biti.

Šta to može odvratiti službenika od mita, korupcije, zloupotrebe položaja i prevare do svijest i ubjeđenje da će za svoju službu i rad polagati račun Onome koji sve zna. Šta sudiju može spriječiti od nepravde do svijest da ga nepravda direktno u Džehennem vodi. Vjeronauka nije rješenje za sve probleme svijeta ali jeste most između svijeta vjere i nauke, svijeta duhovnosti i tehnologije, te između vjerskih zajednica i šire zajednice. U tom smislu već je primjetno da vjeronauka inicira pozitivne promjene i u društvu i unutar vjerskih zajednica (Ribo, 2011).

1.3 Vjeronauka i intelektualni razvoj djeteta

Proučavajući intelektualni razvoj djeteta J.Piaget (Starc i sar., 2004) je pronašao četiri karakteristična stadija:

- prvi stadij od 0 do 2 godine (konkretno operativni stadij)
- drugi stadij od 3 do 6 godina (faza predoperacijske misli)
- treći stadij od 7 do 11 godina (faza konkretnih operacija)
- četvrti stadij od 12 do 16 godina (faza formalnih operacija)

Početak učenikovog školovanja, od njegove sedme godine života, poklapa se sa početkom jednog od stadija intelektualnog razvoja čovjeka, a to je konkretno operativni stadij. Jedno od glavnih obilježja konkretno-operativnog stadija intelektualnog razvoja djeteta navodi se postojanje i razvijanje logičkog mišljenja. Sposobnost logičkog mišljenja djeteta ovog stadija očituje se prvenstveno u mogućnosti skupljanja elemenata u cjelinu, u razumijevanju relacije inkluzije, te mogućnosti izvođenja elementarnih zaključivanja. Pored razvoja logičkog mišljenja, karakteristika razvoja u ovom stadiju je početak formiranja operacija. Razvoj operativnog mišljenja moguće je uz uslov da se mentalne operacije oslanjaju na konkretne operacije, na aktivnosti sa konkretnim objektima. U tom pogledu postoji sličnost sa razvojem logičkog i operativnog mišljenja kod djece ovog stadija. Logičko i operativno mišljenje je moguće ako se zasniva na aktivnostima sa konkretnim objektima.

Period od šestog do devetog razreda poklapa se sa posljednjim stadijem intelektualnog razvoja, koje Piaget naziva stadij formalnih operacija. Obuhvata period od jedanaeste do približno šesnaesete godine života. Ovaj stadij intelektualnog razvoja smatra se prirodnim produžetkom

usavršavanja i poboljšanja intelektualnih funkcija karakterističnih za prethodni konkretno operativni stadij.

Osnovna karakteristika stadija formalnih operacija intelektualnog razvoja je neprestano napredovanje u sposobnosti apstraktnog mišljenja. Oko jedanaeste i dvanaeste godine života dešavaju se velike promjene u razvoju djetetovog mišljenja, a sastoje se u prijelazu sa konkretnog na formalno, hipotetičko-deduktivno mišljenje. U prethodnim etapama intelektualnog razvoja djetetovo mišljenje je konkretno i odnosi se na postojeću stvarnost i na objekte kojima neposredno manipulira. U toj dobi djetetova misao još uvijek se ne može odvojiti od objektivne stvarnosti.

U stadij formalnih operacija djetetove misaone strukture dolaze do tačke kada uspješno odvajaju od konkretnih manipulacija i prenose na intelektualno područje. Misao postaje hipotetička, dijete može razmišljati ne samo o odnosima objekata koje promatra, nego i odnosima hipotetičkih objekata. Dijete je sposobno ne samo da hipotetički misli nego i da na osnovu hipotetičkih relacija izvodi određene zaključke. Proces zaključivanja pretežno se zasniva na deduktivnom postupku (Bugge, 2002).

Pored opštih intelektualnih sposobnosti i specifičnih intelektualnih sposobnosti, koje treba uzeti u obzir, veoma su važne ugodne emocije. Kada kažemo ugodne emocije u nastavi, mislimo da su takve emocije povezane sa ostvarivanjem odgojno obrazovnih ciljeva nastave, tj. da je poučavanje i učenje praćeno ugodnim emocijama, takvoj nastavi treba težiti jer u njoj svi učenici zadovoljavaju potrebu za poštovanjem i potrebu za samoostvarenjem.

Nastava je proces prožet različitim aktivnostima. Kroz nastavu su učenici izloženi novim sadržajima, uče se učiti, vrjednuje se njihovo znanje i postignuće, prisutna su mnoga socijalna ponašanja i reagiranja i sve to rezultira mnogim emocijama. Emocije su svijet doživljaja, ugodnih i neugodnih. Nastava vjeronauke treba biti bogata ugodnim emocijama. Sama uloga vjeronauke jeste da potiče ugodne emocije kod djece spram samoj vjeronauci kao nastavnom predmetu te ugodne emocije prema školi općenito kao i čitavoj društvenoj zajednici.

Ugodne emocije u nastavi su poželjne i jer ono što se nauči u dobrom raspoloženju duže i brže se pamti, učenici bolje i kvalitetnije razmišljaju i rješavaju probleme a ono što nauče bude trajno pohranjeno i dugoročno upamćeno. Škola i učionica trebaju biti mjesto ispunjeno ugodnom atmosferom. Upravo vjeronauka može tome puno doprinijeti.

Emocionalna dimenzija nastave je poprilično zapostavljena. Hladni racionalni pristup još i danas mnogi smatraju idealom kojemu treba težiti. Mnoga istraživanja u nastavi su pokazala da su dominantne emocije strah i dosada, ali da je promijenjim pristupom moguće postići dominaciju ugodnih emocija koje su i pretpostavka uspješne nastave (Kragulj, 2011).

Svima nama dobro poznata izreka "bez muke nema nauke" stvara osjećaj da škola treba biti neugodno mjesto, mjesto gdje se mučiš. Emocije nisu samo dio odgojno-obrazovne klime, nego i sama suština odgojno-obrazovnog procesa. Savremena nastava je koncipirana kao nastava usmjerena na učenika, nastava ispunjena ugodnim emocijama u kojoj učenici zadovoljavaju najveću potrebu na Maslovljevoj piramidi potreba a to je potreba za samostvarenjem. Samostvarenje je potreba vezana za želju djeteta da pokaže svoje znanje i da se trudi da dosegne svoj maksimum. Samopouzdanje i odsustvo anksioznosti dolazi iz ostvarene potrebe za samostvarenjem. Kroz savremenu nastavu učenici mogu zadovoljiti tu svoju potrebu.

Nastava i učenje dvije su strane jedinstvenog procesa koje su povezane i međusobno se unapređuju i dopunjavaju. Obilježja savremene nastave ogledaju se u takvoj organizaciji koja utiče na razvoj spoznajnih i općih intelektualnih sposobnosti učenika. Jedan od ključnih zadataka savremene nastave je otkrivanje i usvajanje znanja na način da čine cjeloviti i logički dosljedan sistem. To je moguće samo ako u procesu spoznavanja učenici otkrivaju i usvajaju znanstveno-teorijske spoznaje i pojmove razvijajući tako sposobnosti i operacije znanstveno-teorijskog mišljenja neophodnog za povezivanje znanja u cjeloviti sistem. Zadaća savremene nastave je uvesti učenika u cjelovitost svijeta (Morin, 2002). U takvoj nastavi učenici vide smisao učenja, a to onda automatski olakšava učenje i podstiče motivaciju. Oni učenici koji upravljaju svojim učenjem uspješno biraju i primjenjuju prikladne strategije u rješavanju problema.

Savremena nastava je svrsishodna, ugodna i motivirajuća. Učenici vide svrhu i smisao učenja i to je bitan uslov za unutrašnju motivaciju. U savremenoj nastavi okruženje je ugodno i poticajno za učenike i oni su zadovoljni i sretni. Takvoj nastavi treba težiti. Sve neugodne emocije teško je eliminisati iz nastave, ali ih je svakako moguće umanjiti (Dweck, 2000).

2. Udžbenik kao nastavno sredstvo

Udžbenik ima ključno mjesto u odgojno-obrazovnom procesu i predstavlja osnovno nastavno sredstvo za sticanje znanja i lakšu spoznaju pojmova i informacija. Njegova glavna uloga je da na didaktički način klasifikuje nastavne sadržaje, u skladu sa pedagoškim zahtjevima i vaspitno-obrazovnom funkcijom škole.

Udžbenik je knjiga koja treba da pomaže učeniku u procesu učenja. On se u literaturi najčešće definiše kao didaktičko-metodički oblikovano nastavno sredstvo (Poljak, 1980) te kao najstariji izvor znanja u procesu edukacije (Malić, 1986). Udžbenici se pišu na osnovu propisanog nastavnog plana i programa koji se određuje na temelju strukture pojedinog nastavnog predmeta. Namijenjen je višegodišnjoj upotrebi i usklađen je s Udžbeničkim standardom koji propisuje Ministarstvo obrazovanja. Udžbenik služi učenicima kao jedan od izvora znanja za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva. Matijević (2004) ističe da udžbenik svojom strukturom i sadržajem mora pratiti cjelokupan nastavni sadržaj predmeta i osnovne etape organizacije odgojno-obrazovnih aktivnosti. U njemu se nalaze sadržaji i sugestije koji omogućuju pripremanje učenika za obradu neke teme, zatim sadržaji i sugestije u vezi s osnovnim informacijama koje su predmet učenja te raznovrsne aktivnosti i sadržaji za ponavljanje i vježbanje, kao i provjeravanje, odnosno samoprovjeravanje.

Kada pregledamo nove udžbenike za mlađi školski uzrast i uporedimo ih sa onima iz kojih smo mi učili kao djeca, nameće se utisak da su novi udžbenici po mnogo čemu bolji od starih: Ljepše izgledaju i tehnički su kvalitetniji, nema više nejasnih i blijedih fotografija, crteži su bliži dječijem senzibilitetu, ima više zadataka, a manje gusto ispisanih stranica, koje po količini teksta i informacija često nisu bile primjerene mlađim uzrastima. Mnogi novi udžbenici sadrže likovno grafičko označavanje poglavlja, kratke najave tema, riječnik novih i manje poznatih pojmova, zanimljive informacije, upućivanje na dodatne izvore znanja kao što su web stranice i slično. Ovakva rješenja, osim što povećavaju privlačnost i motivacionu vrijednost udžbenika, olakšavaju njegovo korištenje i uče djecu kulturi korištenja knjige i drugih izvora znanja.

Udžbenik je knjiga iz koje se uči, osnovni izvor informacija i osnovno sredstvo u procesu školskog učenja. On sadrži uzorak kulturno relevantnih znanja iz određene oblasti, koja su odabrana kao bitna i strukturirana prema zahtjevima predmetne discipline i didaktičkim zahtjevima, tako da predstavljaju organizovane sisteme znanja (Pešić i Zrenjanin, 1983). Upravo izgradnja sistema znanja, kao osobenost školskog učenja, omogućava usvajanje trajnih i funkcionalnih znanja, kako i razvoj složenijih formi mišljenja i intelektualne djelatnosti.

Kada, dakle, procjenjujemo kvalitetu novih udžbenika najvažnije je da utvrdimo da li su oni dobar oslonac za usvajanje sistematizovanih znanja iz određenih oblasti, odnosno u kojoj mjeri podstiču učenje sa razumijevanjem i povezivanje naučenih pojmova i principa (Vigotski, 1983).

2.1 Konceptija udžbenika

Udžbenik se odabire na osnovu propisanog nastavnog plana i programa. U koncipiranju udžbenika treba polaziti od činjenice da učenici usvajaju znanje i izgrađuju svoje sposobnosti svojom vlastitom aktivnošću. Ovo načelo obavezuje autore udžbenika da u udžbenik ugrade što brojnije i raznovrsnije aktivnosti iz različitih područja – senzornih, praktičnih, izražajnih i misaonih. Time će udžbenik upućivati učenike ne samo na čitanje teksta nego i na određene aktivnosti nužne za efikasno učenje. Takav udžbenik dobiva radni karakter, odnosno postaje radni udžbenik sa kojim učenik svakodnevno uspješno komunicira. Na osnovu tako koncipiranog udžbenika učenici će sticati funkcionalno znanje, odnosno znat će usvojeno znanje i primjenjivati. S obzirom na to da su u kvalitetno koncipiranom udžbeniku uvrštene brojne i raznovrsne aktivnosti udžbenik će učenike upoznavati kako treba učiti i kako treba raditi. Te će na taj način sticati sposobnost učenja i sposobnost samobrazovanja. Imajući u vidu činjenicu da je učenicima u procesu obrazovanja potrebno pomoći i ta im se pomoć treba pružiti u svim izvorima obrazovanja pa tako i u udžbeniku kao jednom od osnovnih izvora obrazovanja. Prema tome, autor u koncipiranju udžbenika mora pronaći pogodna rješenja kako će posredstvom poučavanja pomoći učeniku u učenju pojedinog nastavnog predmeta i ujedno ga time poučavati učenju općenito (Matijević, 2004).

Udžbenik ima multimedijalni karakter, utemeljen je na najnovijim informatičkim i tehnološkim promjenama u svijetu, koje predstavljaju dodatne činioce za potpunije, zanimljivije i savremenije uobličavanje sadržaja. Sadržaj udžbenika podijeljen je u više nastavnih cjelina, tema i jedinica. „Nastavnu cjelinu čine kompleksniji dijelovi nastavnoga programa u kojima dominira određena središnja tematika prožeta nekom osnovnom idejom (metodološkom, znanstvenom, ekonomskom...). Nastavna tema je zaokupljena cjelina nastavnoga gradiva koja se, zavisno od obujma gradiva i od uzrasta učenika, može obrađivati na jednome ili više nastavnih sati.

Nastavna jedinica je naziv za nastavnu građu koja se kao sadržajna cjelina obrađuje kontinuirano, bez vremenskih prekida. Veličina, kompozicija i sadržaj jedinice zavise od programa, sposobnosti učenika, sredstava i vremena kojima se raspolaže. Nastavna jedinica namijenjena je trajanju jednoga školskog sata u trajanju od 45 minuta. Svaka udžbenička nastavna jedinica, kao najmanji dio udžbenika, sastoji se od teksta i pripadajućih dodatnih materijala; slika, grafikona, tablica, zadataka...Tekst iznosi činjenice koje učenici trebaju usvojiti prilikom obrađivanja nastavne jedinice, a dodatni materijali olakšavaju (vizualiziraju) iznesene činjenice kako bi učenici lakše došli do stvaranja generalizacija (Matijević, 2004).

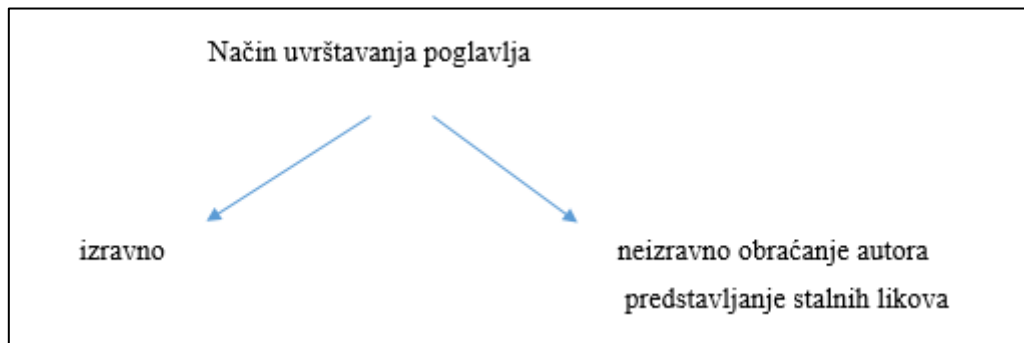
Obzirom na to da je školski sistem podložan čestim reformama i promjenama, sa brojnim pedagoškim inovacijama, nameće se potreba za izdavanjem novih i savremeno koncipiranih udžbenika. Jer bez kvalitetnih udžbenika nema ni kvalitetne reforme a samim tim ni uspjeha mladih generacija. Jedna od važnih odrednica kvalitete udžbenika jeste njihovo didaktičko oblikovanje. Od udžbenika se očekuje da ne ostave učenika ravnodušnim ili bespomoćnim u kontaktu sa mnošvom informacija. U članu 3. Zakona o udžbenicima Kantona Sarajevo navodi se da „*udžbenik treba da se koncipira tako da se ne predviđa mogućnost za crtanje i pisanje, osim u udžbenicima stranih jezika gdje je to neophodno za savladavanje određenih nastavnih sadržaja*“ (NN 31/2019).

1.1 Struktura udžbenika

Strukturiranje udžbenika vjeronauke bitno je povezano sa didaktikom vjeronauke jer podrazumijeva planiranje, programiranje i izvođenje nastave vjeronauke koja obuhvataa kognitivno, afektivno i operativno područje. Didaktički elementi udžbenika moraju učiniti transparentnim sadržaje i ciljeve nastave vjeronauke, poštivati usmjeravajuće ciljeve škole, poštivati kompetencije učenika u procesima učenja i realizirati aktivnost i sredstva pomoću kojih se to postiže. Ono što oni trebaju u didaktičkom smislu neposredno potaknuti i ostvariti jest sljedeće:

- pogoditi situaciju, interes i potrebe učenika,
- posredovati bitne sadržaje i odgojno-obrazovne ciljeve,
- omogućiti izbor različitih metodičkih oblika i postupaka koji promovišu saradnju, zajednički rad i kreativnost učenika,
- uputiti na samostalan rad i daljnje inicijative učenika (Malić, 1986).

Različito didaktičko oblikovanje udžbenika zapravo je način predstavljanja i oblikovanja osnovnih sadržaja i didaktičkih cjelina koji se donose; ostvarenje jezičnog modela i razina izlaganja sadržaja učenja i poučavanja vjeronauke; način dopunjavanja i izmjenjivanja različitih sadržaja, bilo da se radi o pisanom tekstu, crtežu ili slici, te napokon način na koji se zadaju aktivnosti koje se traže od učenika. Svi ti didaktički elementi govore o vrijednosti i funkcionalnosti udžbenika (Malić, 1986).

Slika 1. Struktura udžbenika: način uvrštavanja poglavlja/udžbeničkih jedinica u cjelinu udžbenika (Malić, 1986)

U načinu na koji poglavlja/udžbeničke jedinice ulaze u cjelinu udžbenika očituje se usmjerenost na učenika. Ako udžbenik počinje izlaganjem sadržaja, to jest ako se poglavlja/udžbeničke jedinice uvrštavaju u udžbenik bez ikakva autorova obraćanja učeniku, riječ je o izravnom uvrštavanju poglavlja/udžbeničkih jedinica. Ako udžbenik počinje obraćanjem autora učeniku, predstavljanjem stalnih likova ili kakvom prigodnom pjesmom, tada je posrijedi neizravno uvrštavanje poglavlja/udžbeničkih jedinica u cjelinu udžbenika, u kojem se očituje usmjerenost na učenika. Tako na primjer autori upućuju učeniku riječi dobrodošlice: Dragi učenici, drage učenice. Time se pokazuje usredotočenost autora udžbenika na uspostavljanje bliskog odnosa s učenikom (Poljak, 1980).

Strukturu udžbenika karakteristiše podjela na poglavlja koja opisuju cjeline unutar opisane građe. Takva struktura prilagođena je štampanom materijalu i nije nikakav nedostatak ako jedno poglavlje u knjizi ima 20, 30 ili 50 stranica. Uobičajena struktura udžbenika uključuje:

- sadržaj,
- uvod,
- poglavlja,
- ključne riječi i

- literaturu (Poljak, 1980).

Popis ključnih riječi govori čitatelju o problematici koja je obrađena u udžbeniku, ali i šire u knjizi te olakšava pronalaženje stvari koje ga interesuju, dok je popis literature putokaz koji čitatelju omogućavanje da nadopuni opisani sadržaj.

Pojedina su poglavlja uobličena tako da se u svakom od njih prezentira dio nastavnog materijala, da sadrži primjere za ilustraciju te da na kraju poglavlja student/učenik može pronaći pitanja ili vježbe kojima će provjeriti je li svladao prezentirani materijal. Čitav niz odličnih udžbenika, pogotovo onih starijih, nema opisanu strukturu jer su primjeri za ilustraciju građe te vježbe i zadaci za provjeru znanja bili obuhvaćeni posebnim printanim materijalom, skriptama. Današnja unutarnja didaktička struktura udžbenika umnogome nadilazi čisto frontalni, informativni i predavački model nastave i traži multimetodičke pristupe koji sadrže sljedeće osnovne faze, stupnjeve i korake u nastavnom procesu:

- uvođenje, priprema, motivacija i interes;
- pružanje, upoznavanje, uzimanje i prerada informacija;
- razmišljanje, udublivanje, produblivanje, prođivanje i usporedba
- utvrđivanje, sinteza i transfer u vidu daljnjeg razmišljanja i djelovanja
- pogled iz nekog drugog ugla i daljnja orijentacija
- pregled prijednog puta i uvid u cjelinu nastavne jedinice (Poljak, 1980).

Ove metodičke procese učenja i poučavanja u udžbeniku omogućavaju tekstualna i slikovna didaktika koju imaju udžbenici.

1.2 Primjerenost udžbenika

Primjerenost udžbenika mogućnostima svih onih koji se njime služe jedna je od značajnih odrednica sadržaja koncepcije udžbenika. Načelo primjerenosti je u uskoj vezi sa stepenom lahkoće, odnosno težine kojom učenici usvajaju nastavne sadržaje. Nastava vjeronauke mora biti primjerena, a to znači da pred učenike mora stavljati zahtjeve koji se uz optimalni umni napor mogu ispunjavati.

“Organizacija obrazovnog procesa koji je primjeren psihičkim i fizičkim karakteristikama polaznika uz uvažavanje i njihove želje i potrebe za napredovanjem. Organiziranje aktivnosti tako da one polaznicima ne budu ni preteške ni prelagane. I preteški i prelagani zadaci umanjili bi i volju odraslih za aktivnošću u obrazovnom procesu i naveli ih na odustajanje” (Poljak, 1980: 68).

Učenike treba staviti pred primjerene teškoće. Ovaj zahtjev isključuje dva krajnja slučaja: prelagane zahtjeve i preteške zahtjeve. Prelagani zahtjevi stvaraju kod učenika dojam da je vjeronauka lagan predmet i da se može bez napora i truda naučiti. Lakoća učenja ne stvara kod učenika naviku napornog rada i svladavanja teškoća. Posebno su oštećeni napredniji učenici. Njihove sposobnosti miruju i ne razvijaju se. Posljedice ovakve neprimjerene nastave dolaze do izražaja na višim razinama školovanja, gdje su zahtjevi veći i obrazovni ciljevi se ne mogu ostvariti bez većeg umnog napora, a učenici nisu navikli na takav rad. Tako nekad dobri učenici odjednom doživljavaju neuspjeh (Malić, 1986).

Preteški zahtjevi također čine nastavu neprimjerenom. Sada se kod nekih učenika stvara dojam da je vjeronauka težak predmet i da ga oni ne mogu svladati. Posljedice takvog stava za ostvarenje ciljeva i načela su vrlo loše i štetne: učenici ovladavaju predmetom površno, uče povremeno i nedovoljno da bi kako-tako zadovoljili provjere znanja, uče napamet, gube interes za predmet. Znanje stečeno na ovaj način je neprimjenjivo, kratkotrajno i potpuno beskorisno. Kvaliteta nastave ne može postići ako se uzme u obzir samo adaptiranje odnosno, odnosno prilagođavanje trenutnom stanju, nego nastavni rad treba da ide korak naprijed ispred tog trenutnog stanja, tj. da se na adekvatnost nadoveže princip napora (Poljak, 1980).

Ispravno shvaćen princip primjerenosti znači da nasatva, a prema tome i udžbenik i ostali izvori znanja, mora voditi računa o mogućnostima odgajanja, ali istodobno mora osigurati da se zahtjevi postavljaju uvijek malo ispred mogućnosti, uvijek jedan korak (koji je savladiv) ispred, kako bi se angažirale intelektualne i druge sile učenika, što ga tjera da uvijek mora uložiti određeni napor za usvajanje određenog znanja (Malić, 1986).

Kada je u pitanju koncepcija udžbenika princip primjerenosti je sadržan u čitavoj koncepciji. U konkretnoj razradi principa primjerenosti za njegovu ugradbu u cjelokupan koncept udžbenika, govori se o:

- informacijskoj i
- transformacijskoj primjerenosti udžbenika (Malić, 1986).

Informacijska primjerenost udžbenika dobrim dijelom je određena nastavnim planom i programom, jer udžbenik mora u osnovnim sadržajima odgovoriti i zahtjevima nastavnog plana i programa. Zahtjev za informacijskom primjerenošću udžbenika proteže se i na onaj specifičan izbor sadržaja koji obavlja autor i autorski tim, a posebno onda kad je program naznačio tek osnovne konture obrazovnih sadržaja (Malić, 1986).

Pod *transformacijskom primjerenošću* udžbenika razumijevamo elemente sadržaja koncepcije:

- način didaktičko-metodičkog oblikovanja informacije,
- jezik i stil kojim je informacija posredovana.
- način struktuiranja informacije u udžbenički sadržaj,
- grafičko-likovne elemente prezentacije informacije,
- ugradbu udžbenika u čitav sistem izvora znanja (Malić, 1986).

U razradi i preradi tih elemenata transformacijske funkcije udžbenika potrebno je govoriti i o različitim mogućnostima odgajnika, njihovoj dobi i zrelosti, jer i ako su principi isti način njihove primjene u izradi konkretnog udžbenika bit će različit upravo s obzirom na pravilnu procjenu primjerenosti udžbenika mogućnostima učenika.

Govoreći dakle, o primjerenosti udžbenika mogućnostima korisnika- učenicima i svima onima koji moraju posegnuti za udžbenikom kao izvorom znanja, moramo zapravo govoriti o čitavoj koncepciji udžbenika, koju mora prožeti didaktički princip primjerenosti kao unutrašnje vezivno tkivo, tražeći uvijek malo više od onoga što jest, vodeći računa o onome što je dato a i vodeći odgajnika ka zadanome, što će od njega zahtijevati stalan napor koji on može savladati savladati radom i zalaganjem.

1.3 Didaktičko oblikovanje i didaktički kvalitet udžbenika

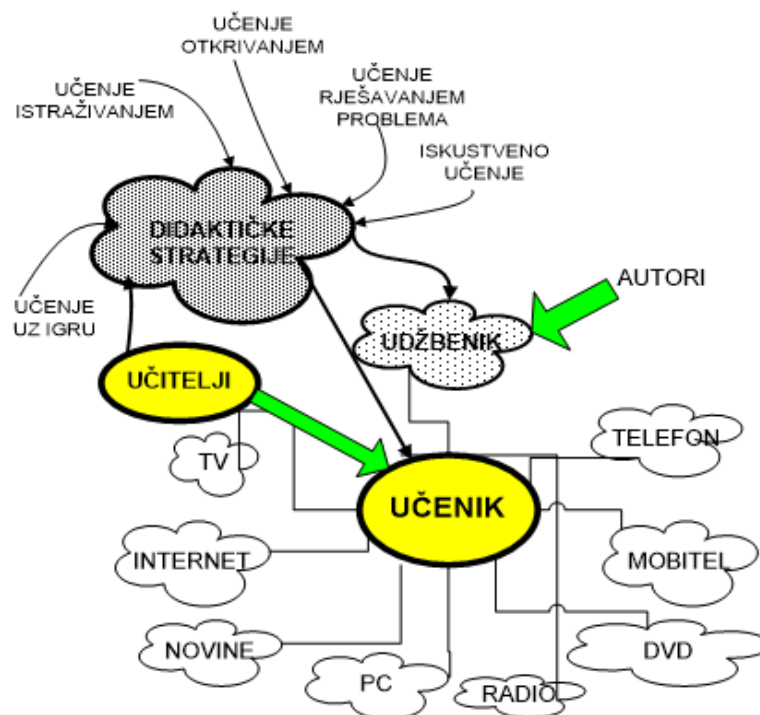
Imajući u vidu činjenicu da je udžbenik osnovna školska knjiga, pisana na osnovu propisanog nastavnog plana i programa, koju učenici svakodnevno upotrebljavaju u svom obrazovanju, udžbenik treba biti didaktički oblikovan u skladu sa zakonitostima procesa obrazovanja. Ovo načelo obavezuje autore udžbenika da temeljito poznaju osnovnu strukturu procesa obrazovanja i njezinu zakonitost.

Pod didaktičkom strukturom udžbenika podrazumijeva se raspored odnosno organizacija građe i njena raščlanjenost na manje cjeline. Njene glavne odlike su:

- preglednost,
- lakoća snalaženja u građi,
- snabdjevenost svim potrebnim elementima logički sređene građe,
- svojstvo njenog efikasnog didaktičko-metodičkog prikazivanja (Matijević, 2004).

Didaktičku strukturu udžbenika čine dvije osnovne komponente: osnovni tekst i tzv. didaktička aparatura. Didaktička aparatura je sve ono što nije osnovni tekst u udžbeniku, ali što je u njegovoj funkciji i doprinosi boljem razumijevanju informacija iz osnovnog teksta (Matijević, 2004).

Udžbenik ima važnu didaktičku funkciju koja se ostvaruje u nastavi. On je izvor podražaja i motivacije, on usmjerava i potiče pažnju učenika, utiče na pripremanje modela ponašanja, omogućuje davanje pomoći izvana, usmjerava mišljenje učenika, uzrokuje transfer i omogućava provjeravanje uspjeha. Uz osnovni školski društveni oblik nastave, udžbenik omogućava svakom pojedinom učeniku samostalan rad, kreativnost i samokontrolu.

Slika 2. Novo medijsko okruženje i uvjetovanost didaktičkog oblikovanja udžbenika (Matijević, 2004)

Udžbenik vjeronauke stoji u funkciji religioznog učenja i poučavanja te vjerskog odgoja i obrazovanja učenika. Kvalitetni udžbenici, pak, omogućavaju procese učenja i poučavanja koji stoje u povezanosti s procesima vjerskog odgoja i obrazovanja. Oni u školi promiču planirano i organizirano učenje koje se događa kako na razini subjekta tako i na razini cijelog razreda ili grupe učenika. Te se aktivnosti ostvaruju u razgovoru, skupnom radu, diskusiji i drugim oblicima nastave.

Iako proces učenja uvijek nosi individualno obilježje, udžbenik ima integrativnu ulogu jer pomaže da se religijski sadržaji asimiliraju u skladu s osobnim iskustvom učenika, ali i u skladu i sa vjerskim i društvenim izazovima i prilikama u kojima oni žive.

Didaktički oblikovan udžbenik:

- na nov način donosi tekstualne i ilustrativne strukture;
- daje prostora načelu rada i učeničkim aktivnostima, od razmišljanja, preko praktičnog rada do meditacije;
- prati i podupire učenike na svjesnu interakciju i komunikaciju tako da se nastava odvija kroz zajedničko učenje i partnerski odnos: vjeroučitelj – učenik (Matijević, 2004).

Ono što treba istaknuti jeste činjenica da je udžbenik samo osnovno sredstvo za učenje i poučavanje, kreativan i kvalitetan rad u nastavi. Udžbenik vjeronauke nikada ne može ispuniti sva očekivanja i potrebe nastave, vjeroučitelja i učenika. On ne može nadomjestiti ili zamijeniti vjeroučitelja, ali ipak donekle relativizira njegovu ulogu. Kao jedan od osnovnih nastavnih medija, udžbenik traži multimedijalnu otvorenost i na nju upućuje. Zato on nije organizator nastave nego njezin parcijalni informator i kreator koji mora ispuniti niz didaktičkih zahtjeva da bi se mogao korisno upotrijebiti u izravnoj nastavi, kao što su:

- motivirati i aktivirati učenike i davati im samopouzdanje,
- dobro realizirati, diferencirati i individualizirati procese učenja te s njima povezane ciljeve vjerskog odgoja i obrazovanja,
- olakšati i usavršavati organizaciju nastave,
- poticati, pomagati i forsirati društveno i individualno učenje (Poljak, 1980).

Da bi se ostvarili ovi temeljni didaktički zahtjevi, a udžbenik vjeronauke primjenio u praksi, treba ispuniti neke osnovne uvjete:

- donijeti didaktičku lepezu vjeronaučnih sadržaja koje treba reducirati i odrediti njihov poredak i slijed s obzirom na odgojnu nakanu i postavljene ciljeve;

- stručno oblikovati i izložiti vjeronaučnu građu i činjenice tako da informacije budu po sadržaju i poruci autentične i aktualne, bez insistiranja na vanjskim efektima;
- ostvariti sklad između ponuđenih sadržaja i ciljeva vjeronaučne nastave;
- postići skladan nastavni proces koji će biti motivirajući i informativan te omogućiti podražajne, intelektualne, afektivne i operativne odgojno-obrazovne procese (Garmaz, 2005).

Didaktičko-metodički kvaliteti se postižu ako se u pripremi udžbenika uvažavaju saznanja psihologije, didaktike i metodike. To znači da se mora voditi računa o saznajnim mogućnostima učenika onog uzrasta za koji se udžbenik priprema. Didaktičko-metodički dobar udžbenik podrazumijeva da se neki procesi i pojave, sem tekstualno, objasne i šematski i pomoću skica ako je to učenicima lakše za razumijevanje (Vilotijević, 2001).

1.4 Individualna usmjerenost udžbenika

Uz društveni oblik nastave, udžbenik vjeronauke nudi mogućnost individualnog pristupa i rada s učenicima. Činjenica je da svi učenici ne mogu jednako slijediti cijeli program, imaju različite mogućnosti i sklonosti, neki su komunikativniji i spretniji, a drugi sporiji. Upravo udžbenik vjeronauke može učiniti da svaki pojedini učenik kroz samostalan rad aktivira svoje snage i sposobnosti, odredi tempo rada, čitanja, razmišljanja i pisanja. U samostalnom se radu bolje koncentrira, bude se asocijacija, aktualiziraju se predznanja i omogućuje temeljitiji uvid u neke probleme i zadaće. On također, kroz diferencirane zadaće, omogućuje rad u svako vrijeme, kao i nastavak rada kod kuće i dr. Udžbenik je tako važno samoobrazovno sredstvo (Poljak, 1980).

Individualni rad sa udžbenikom omogućava postizanje veće samostalnosti učenika. On ga zato treba imati u ruci, ponuđeni tekst obraditi i shvatiti najprije vlastitim naporom te postavljene zadatke samostalno rješavati ne bojeći se da će pogriješiti. Zato udžbenik ne smije biti kompliciran, natrpan i bez unutrašnje povezanosti tekstova i zadataka u nastavnoj jedinici. Podrazumijeva se preglednost i sklad koji će promicati samostalan rad, u školi i kod kuće, jer bez vlastitog zauzimanja i napora za stjecanjem znanja koje omogućuje udžbenik, ne postiže se samostalnost. U njemu također dolazi do izražaja planirana povezanost vremenskog i sustavnog niza koji omogućuju samokontrolu učenja pitanjima i zadaćama koje se daju uz pojedina poglavlja i cjeline. Kontrola koju provodi sam učenik jasno mu pokazuje razinu usvojenih

činjenica i razinu znanja. U tom pogledu nijedan drugi medij ne može zamijeniti udžbenik (Malić, 1986).

1.5 Ilustracija u udžbeniku

Ilustracija je crtež ili slika koja tumači, dopunjuje, nosi informaciju ili ukrašava neki tekst. Ilustracije u udžbenicima imaju vrlo precizne ciljeve koji se razlikuju od slika u knjigama za slobodno vrijeme, ili onih čisto estetske ili informativne prirode koje se obraćaju običnom čitatelju, bez didaktičke svrhe (Pranjić, 2013).

Ilustracije u osnovnoškolskim udžbenicima, a pogotovo u udžbenicima za niže uzraaste su veoma važan strukturalni elemenat. Za razliku od njihove funkcije u knjigama, njihova funkcionalnost je posebna u udžbenicima koji su kao osnovno sredstvo za obrazovanje mladih generacija. Ilustracija je funkcionalna ako svojim posebnim jezikom doprinosi jasnijoj i lakšoj razradi osnovne problematike u udžbeniku. Postoji niz funkcija ilustracije čija je implementacija neophodna da bi se postigli ciljevi koji su definirani u Nastavnim planovima i programima pojedinih predmeta. Udžbenički standardi koje su donijela ministarstva uglavnom navode da ilustracije u udžbeniku moraju imati jasnu funkciju i trebaju biti primjerene dobi učenika (Pranjić, 2013).

Raznovrsne slike, crteži, grafičko-simbolički prikazi sve se češće nalaze u udžbenicima da bi se na očigledan način ilustrovala nastavna građa. Odnos slike i teksta u udžbenicima mora da bude krajnje funkcionalan. Prvenstveno, zadatak ilustrativnog materijala u udžbenicima je da poveća didaktičku vrijednost udžbenika te da čini sastavni dio teksta, a nikako posebno izdvojeni dodatak. Posebna vrijednost ilustrativnog materijala je i u tome što pojedine činjenice prikazuju analitički ili sintetički, zavisno od prirode nastavne materije. Ilustrativni materijal u udžbenicima mora da bude besprijekoran, ne samo sa likovne strane već i u didaktičkom i u grafičko-tehničkom pogledu. Upotreba boje u ilustracijama treba da bude podređena funkciji ilustracije (Bogićević, 1974).

Tekstualna nastavna sredstva svojom brojnošću za vaspitanje i obrazovanje, prevazilaze sva ostala nastavna sredstva. Štampana i pisana riječ, pored usmene, jedan je od najvažnijih izvora informacija. Razlika između usmene i štampane riječi je u tome što se prva prima isključivo preko auditivnih, a druga preko vizuelnih utisaka. U grupu tekstualnih sredstava spadaju: udžbenici, priručnici, radne sveske, knjige, časopisi itd (Pranjić, 2005).

Knjiga je vizualno sredstvo, s njom se čitatelj susreće prvo vizualno, što može utjecati na buđenje zanimanja za čitanje. Kada se knjiga kao nastavno sredstvo koristi na nastavi,

učenicima bi trebalo predstaviti osnovne informacije o toj knjizi. Te informacije uključuju tehničko-likovnu opremu, izdavača, izdanje, predgovor, pogovor, kazalo imena, pojmova, sadržaj. Današnji savremeni udžbenik, može se reći da je orijentacioni pedagoški normativni dokument i da za nastavnika treba da predstavlja praktični vodič kroz realizaciju programskih sadržaja. ciljeva i zadataka, tj da je neposredni saradnik u metodskom oblikovanju nastavnog procesa (Pranjić, 2005).

Ilustracije kao osnovni nosioci informacija (karte, slike, grafikoni, skice), povezane su sa osnovnim tekstom i zamjenjuju njegov jedan dio. Upute za njihovo korišćenje sadržani su u osnovnom tekstu ili ispod ilustracije značajne su za ostvarivanje metodoloških i formativnih funkcija nastave. Ilustracije kao sastavni dio tekstualnih informacija, koriste se za prikazivanje različitih geografskih objekata i pojava, upotpunjuju tekstualne informacije i nalaze se na istoj strani sa tekstom na koji se odnose.

Udžbenik za mlađi uzrast tj. za niže razrede osnovne škole, ne treba da sadrži puno teksta. Neophodno je da se u njemu nalaze ilustracije-crteži, slike, šeme, koji su vezi s obrađenim gradivom. Ilustracije mogu da budu crno-bijele, ali i u koloru naročito u udžbenicima za mlađe učenike. Ilustracija funkcionalnom upotrebom u udžbeniku kao osnovnom i neophodnom izvoru u nastavi daje vizualno-informacijski identitet. Ona predstavlja, tumači, uljepšava udžbenik te ga čini prvim reprezentom posebnosti programskog sadržaja kao što je sadržaj udžbenika islamske vjeronauke. Nije samo u interesu nastavnika i učenika imati kvalitetne i funkcionalne ilustracije u udžbenicima, već i šire društvene zajednice, jer kvalitetna i funkcionalna ilustracija prezentira vjerske i kulturne sadržaje brže i bolje od teksta te ima snažniju odgojnu komponentu. Ne ispunjavanje funkcije i nekvalitetne ilustracije neće privući pažnju učenika te će mu knjiga postati teret i odbojna, te stvoriti i odbojnost prema učenju.

U dječijim udžbenicima ilustracije ne bi smjele biti tek prigodni ukrasi i osvježenje za oko, već dobro osmišljene poruke o kojima će nastavnici razgovarati sa učenicima upućujući ih kako da vide i ono skriveno, koje su prethodno sami nastavnici naučili vidjeti (Bogićević, 1974).

Pod didaktičkim oblikovanjem ilustracija kao integralnog dijela udžbenika misli se na način prezentiranja osnovnih sadržaja putem ilustracija, razinu izlaganja sadržaja, na međusobno dopunjavanje teksta, crtežom i slikom, te na sve aktivnosti koje će doprinijeti sticanju znanja, razvoju sposobnosti te formiranju stavova i uvjerenja. Naime, didaktički materijali, ilustracije, su posrednici informacija u posebno oragniziranim uvjetima, odnosno u službi ostvarivanja zadataka nastave (Pranjić, 2011).

Kada je u pitanju didaktičko oblikovanje udžbenika, od suštinske je važnosti da ilustracije budu funkcionalno povezane sa tekstom, da dopunjuju osnovni tekst, da povećavaju vrijednost informacije u tekstu, da podstiču misaonu aktivnost učenika, da uvode učenike u tehnike samostalnog služenja udžbenikom (Španović, 2008). Također je neophodno da ilustracije odgovaraju dobi učenika, te da je postignuta korelacija sa ilustracijama u udžbenicima drugih nastavnih predmeta. Dakle u didaktičko-metodičkom oblikovanju udžbenika funkcija ilustracija je da izloži sadržaje, ali i da ih objašnjava, te da poveća informacijsku vrijednost teksta, da utiče na emocionalni i estetski razvoj učenika.

Jedna ilustracija ne mora zadovoljiti sve funkcije (informacijsku, estetsku, eksplikacijsku...) ali svaka bi ilustracija trebala zadovoljiti makar jednu funkciju da bi njeno prisustvo u udžbeniku bilo opravdano. Jedna od temeljnih komponenti savremenog udžbenika jesu kvalitetne ilustracije. Kvalitet ilustracija prvenstveno zavisi od ilustratora kao i autora, ali i od drugih faktora kao što su cijena udžbenika.

Da bi se postigao zadovoljavajući kvalitet, udžbenike prvog i drugog razreda osnovne škole trebali bi ilustrirati stručnjaci sa didaktičkim crtežom. Ilustracija u udžbeniku treba biti i didaktički i metodički vrijedna. Previše šarene ilustracije ne znači da su i kvalitetne ilustracije, jer je to kič bez didaktičke i metodičke vrijednosti koji odvlači dječiju pažnju od predmeta spoznavanja. Realistična slika u boji će jače potaknuti interes učenika mlađeg uzrasta. Sa ove tačke gledišta fotografije pejzaža, portreta, prizora iz svakodnevnog života mogu biti učinkovitije od crteža (Pranjić, 2011).

Efikasna upotreba ilustracija u udžbeniku podrazumijeva i njenu saglasnost sa tekstom. Mada, ilustracija koja ima estetsku i motivacijsku funkciju (vinjete, djela značajnih majstora likovne umjetnosti, dekorativni elementi i sl.) ne mora uvijek biti povezana sa tekstom uz koji je postavljena. Ako se posmatra ilustracija isključivo vezana za tekst onda se može navesti podjela koju je izvršila:

- likovni prilozi koji tumače tekst i
- likovni prilozi kao ilustracija teksta (Prodanović, 1996).

Likovni prilozi, odnosno ilustracije, koje tumače tekst su slike, šeme, grafikoni, fotografije i sl. koji doprinose usvajanju znanja, te boljem povezivanju starih i novih informacija u nastavi. Najčešće se koriste prilikom obrade novog gradiva. Likovni prilozi kao ilustracija teksta mogu biti fotografije autora teksta, slike događaja ili ličnosti o kojoj se govori, ilustracija teksta ili njegovog dijela i sl. Ilustracije teksta doprinose uvjerljivosti informacije, motivaciji za sadržaj, trajnijem zapamćivanju sadržaja i sl. Navedene ilustracije se mogu koristiti u nastavi na kraju časa za utvrđivanje, ponavljanje, uvježbavanje kao i za proširivanje osnovnih informacija.

Ilustracije koje se umeću u strukturu teksta, a ne prate problem već su dekoracija prenose sasvim suprotnu poruku, besmislene i nefunkcionalne (Prodanović, 1996).

Efikasna upotreba ilustracija u udžbeniku podrazumijeva da one budu u saglasnosti sa ostalim komponentama lekcije, da ilustracije budu komplementarne sa ostalim komponentama, da podržavaju jedne druge, da zajedno čine skladnu kompoziciju, da se ilustracije koriste na način kako bi bile iskorištene prednosti u ostvarivanju funkcije udžbenika.

Ukoliko ilustracije nemaju jasnu funkciju ili su one samo djelimično funkcionalne onda će i kvalitet udžbenika, odnosno poruke koju oni prenose biti teže ili djelimično prenesene što će uveliko otežati korištenje udžbenikom te udžbenik neće učiniti poticajnim za samostalan rad učenika.

Na osnovu svega iznešenog možemo zaključiti da su ilustracije snažna podrška procesu učenja sa razumijevanjem jer one povećavaju očiglednost, preciznost, konkretnost, jasnoću sadržajakoji su prezentirani u udžbenicima, te također povećavaju motivaciju za usvajanje znanja te bude interes za knjigu kao sredstvo iz kojeg se uči. Također se može zaključiti da ilustracije imaju pet osnovnih funkcija i to:

- informacijska funkcija,
- ekspilkacijksa funkcija,
- edukacijska funkcija,
- motivacijska funkcija i
- estetska funkcija (Malić, 1986).

1.6 Likovno grafički zahtjevi koji bi se trebali poštovati prilikom izrade udžbenika

Važnu ulogu za ilustrovano oblikovanje udžbenika odnosno za kvalitetatn udžbenik, imaju ilustratori. Česti su razlozi nekvalitetnih udžbenika nedostatak senzibilnosti spram ilustracije te neangražanja sposobnih i stručnih ilustratora. Pored stručnosti ilustratora, neophodna je saradnja sa autorom udžbenika.

Prije pristupanja ilustriranju udžbenika, kako tvrdi Malić (1986), ilustrator i autor trebaju utvrditi sljedeće:

- koje tekstove treba ilustrirati,
- koji će žanr ilustracije koristiti (fotografije, slike, crtež, šeme),
- šta treba da prikazuje ilustracija (total, detalj, sustinu, proces),

- kako treba prikazati predmet, pojavu ili događaj (realistički, simbolički, imaginarno, apstraktno),
- kakva je veličina ilustracije (s obzirom na raspoloživo mjesto u udžbeniku),
- gdje će ilustracija biti postavljena u knjizi i sl (Malić, 1986).

Kada se odredi žanr ilustracije, njezino mjesto i veličina u udžbeniku te kada se odgovori na pitanje kako treba prikazati predmet, pojavu ili događaj, neophodno je ukazati i na odgojne i na didaktičke zadatke ilustracije, to su:

- konkretizovanje nastavnog gradiva,
- pružanje tačne i očigledne predstave o predmetu koji se izučava,
- stjecanje jasnog i preciznog znanja,
- misaono kativiranje učenika,
- postizanje emocionalnog doživljaja u vezi sa gradivom,
- idejno-moralno djelovanje,
- razvijanje vizuelne pismenosti i vizuelne kulture,
- odgajanje estetskog ukusa (Trebješanin i Lazarević, 2001).

Autor odmah pri izradi sadržaja udžbenika, odnosno teksta udžbenika treba da koncipira i obrađuje ilustracije u saradnji sa ilustratorom. Međutim, udžbenik može da sadrži ilustracije koje nije osmislio sam autor i koje nisu urađene posebno za školske udžbenike i za školsku djecu (umjetnička djela), te je uloga autora utoliko značajna da sugerira likovnom uredniku da odabere funkcionalne i prihvatljive ilustracije za odeđene uzraste.

Zadaća autora je da usmjeri ilustratora kako treba prikazati objekte u ilustraciji (realistički, simbolički, imaginarno ili apstraktno) te šta ilustracija treba da prikaže (detalj, suštinu, i sl.). Također autor treba da tačno mjesto u udžbeniku za ilustracije koja treba biti u srazmjeru sa veličinom teksta kako bi se stvorio balans između vizuelnog i verbalnog prikaza. Nezamislivo je pristupiti izradi udžbenika za bilo koji predmet učenicima osnovno-školskog uzrasta bez ilustracija. Vrsta, broj, funkcija ilustracija koje će biti uvrštene u udžbenike zavisiće od njihovog uzrasta i sposobnosti (Trebješanin i Lazarević, 2001).

Primjerenost sadržaja udžbenika Vjeronauke je usklađen sa nastavnim planom i programom nastavnog predmeta, podijeljen na cjeline, dijelove i nastavne jedinice sa istaknutim ključnim pojmovima, slikama i grafičkim prikazima koji pridonose boljem razumijevanju sadržaja. Sadržaj i prikazi u udžbeniku moraju biti primjereni dobi i uzrastu, te razvojnim mogućnostima

učenika (NN 13/2019). Obrazovna praksa, naime, može biti takva da potpomaže učenikov napredak, razvoj njegovih specifičnih snaga i sposobnosti, ili takva da ih parališe. Cilj obrazovanja u otvorenom društvu je optimalan razvoj potencijala i ostvarenje učenikove individualnosti, a obrazovanje za život u otvorenom društvu (Husremović i sar., 2007).

II. METODOLOŠKI DIO

1. Predmet istraživanja

Nastavnici u današnje vrijeme nastoje djeci na primjeren način prezentirati gradivo predviđeno nastavnim planom i programom. Udžbenik je nezaobilazno sredstvo u realizaciji tog zadatka. Odabir teme ovog rada motiviran je činjenicom da se kroz praksu pokazalo postojanje određenog gradiva u udžbenicima Islamske vjeronauke prvog i drugog razreda koji je primjeren uzrastu učenika, ali također, i dijela gradiva koji nije primjeren, s obzirom na ograničene spoznajne mogućnosti djece u tom uzrastu, kao i činjenice da djeca u prvom razredu još ne znaju čitati, kao ni brojeve veće od deset.

Ovo istraživanje smatramo važnim iz razloga što svaki udžbenik vjeronauke ima za cilj poboljšanje pozitivnih osobina kod učenika i poboljšanje ponašanja. Udžbenik treba da pruža one činjenice i sadržaje koji će ići u korist formiranja zdrave ličnosti. Da bi ispunio ta očekivanja udžbenik treba biti primjeren uzrastu i intelektualnim sposobnostima djece od šest ili sedam godina.

Namjera rada je skrenuti pažnju na gradivo koje je primjereno, ali i na ono koje nije primjereno. Stoga, predmet istraživanja je uz teorijski pregled problematike i akcijskim istraživanjem, dobiti uvid trenutnog stanja u školama, u domenu primjerenosti nastavnih sadržaja islamske vjeronauke uzrastu učenika prvog i drugog razreda osnovne škole.

2. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je utvrditi u kojoj mjeri su sadržaji udžbenika za prvi i drugi razred islamske vjeronauke primjereni uzrastu učenika.

3. Zadaci istraživanja

- Utvrditi sadrže li udžbenici islamske vjeronauke, za prvi i drugi razred osnovne škole, gradivo primjereno uzrastu učenika.
- Utvrditi sadrže li udžbenici islamske vjeronauke, za prvi i drugi razred osnovne škole, gradivo neprimjereno uzrastu učenika.
- Utvrditi uspijevaju li učenici uraditi zadatke iz udžbenika Islamske vjeronauke za prvi i drugi razred osnovne škole.

- Utvrditi koji su prijedlozi nastavnika Islamske vjeronauke u cilju prilagodbe sadržaja iz udžbenika Islamske vjeronauke sa uzrastom učenika.

4. Istraživačka pitanja

- Sadrže li udžbenici islamske vjeronauke, za prvi i drugi razred osnovne škole, gradivo primjereno uzrastu učenika?
- Sadrže li udžbenici islamske vjeronauke, za prvi i drugi razred osnovne škole, gradivo neprimjereno uzrastu učenika?
- Uspijevaju li učenici uraditi zadatke iz udžbenika Islamske vjeronauke za prvi i drugi razred osnovne škole?
- Koji su prijedlozi nastavnika Islamske vjeronauke u cilju prilagodbe sadržaja iz udžbenika Islamske vjeronauke sa uzrastom učenika?

5. Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja čini 10 nastavnika Islamske vjeronauke iz 10 osnovnih škola u Kantonu Sarajevo (N=10). Detaljan prikaz uzorka prema mjestu rada je u tabeli br. 1.

Tabela 1. Uzorak istraživanja prema mjestu rada

Redni broj	Mjesto rada
1	Osnovna škola Osman Nakaš
2	Osnovna škola Aleksa Šantić
3	Osnovna škola Aneks
4	Osnovna škola Sokolje
5	Osnovna škola Zajko Delić
6	Osnovna škola Čengić Vila I
7	Osnovna škola Alija Nametak
8	Osnovna škola Fatima Gunić
9	Osnovna škola Mehmedalija Mak Dizdar
10	Osnovna škola Umihana Čuvidina

Uzorak također predstavljaju i udžbenici: „Vjeronauka za prvi razred osnovne škole“ (2017) i „Vjeronauka za drugi razred osnovne škole“ (2006). Iz udžbenika za prvi razred analizirane su stranice br. 28 i lekcija Moja porodica, str. 29 i porodično stablo, str. 45 i igrokaz, str. 56. i lekcija Allahov poslanik, str. 65 i ilustracija srce sa lijepim riječima. Iz udžbenika za drugi razred analizirane su stranice br. 25 i definisanje pojmova drugari i jaran, str. 65 i crtanje karavana, str. 61,62 i 63 i priča o Allahovom poslaniku, str. 68 i glagol slijediti, str. 76 i lekcija o pravilnom uzimanju abdesta, str. 94 i učenje arapskih riječi, str. 101 i lekcija Nova Hidžretska godina, str. 106 i lekcija Noć Kadra, str. 114 i pojam šehid.

6. Metode istraživanja

U ovom istraživanju korištene su četiri metode istraživanja. Osim metode teorijske analize, analize sadržaja, deskriptivne metode korištena je i servej metoda.

Metoda teorijske analize podrazumijeva korištenje pedagoško-psihološke literature, priručnika, udžbenika, stručnih i naučnih radova, enciklopedija i sl., te omogućava da se nakon proučavanja izvora, prikupljenih činjenica i analiziranih veza i odnosa, proučavanja predmeta i pojava dođe do novih rješenja i naučnih zaključaka (Mužić, 2004). Uz primjenu metode teorijske analize se, na osnovu analize pedagoške teorije, pojmova, zakona, principa te na osnovu proučavanja pedagoške i druge literature, omogućuje obogaćivanje fonda naučnog saznanja u pedagogiji. Osnov za metodu teorijske analize su već utvrđena pedagoška i druga saznanja izražena u uopćenom vidu (pojmovi, zakonitosti) stečena primjenom drugih istraživačkih metoda i postupaka. Pomoću metode teorijske analize istraženi su prethodni teorijski sadržaji koji se odnose na tematiku primjerenosti sadržaja uzrastu učenika, u udžbenicima Islamske vjeronauke. Razlog je svakako sticanje temeljitijeg i detaljnijeg uvida i upoznavanje sa pomenutom pedagoškom temom.

Primjenom metode analiza dokumentacije stičemo uvid u sadržaje udžbenika Islamske vjeronauke za uzrasnu skupinu šestogodišnjaka i sedmogodišnjaka, odnosno učenika prvog i drugog razreda osnovne škole. Rad na dokumentaciji je skup sačuvanih podataka koji su u vezi sa problemom odgoja. Riječ je o dokumentima koje su ranije izradile druge osobe, a istraživač iz njih izvlači zaključke (zakoni, nastavni planovi i programi, nastavne pripreme, udžbenici itd.) (Mužić, 2004). Ovom tehnikom nastojimo doći do podataka o primjerenosti sadržaja udžbenika Islamske vjeronauke uzrastu učenika.

Deskriptivnu metodu u ovom istraživanju koristili smo prilikom opisa i interpretacije dobivenih rezultata, a servej metodu prilikom prikupljanja podataka. Istražujući šta nastavnici misle o primjerenosti sadržaja udžbenika Islamske vjeronauke uzrastu učenika koristili smo tehniku anketiranja. Mjerni instrument je anketni upitnik koji sadrži pitanja višestrukog izbora i pitanje otvorenog tipa. Podaci su prikupljeni anketiranjem ispitanika na matičnim ustanovama uz primjenu etičkih principa i standarda za pedagoško-psihološko istraživanje, odnosno dobrovoljnost, anonimnost i povjerljivost. Uz odobrenje i saglasnost menadžmenta navedenih škola (vidi uzorak istraživanja) popunjavanje anketnog upitnika trajalo je u prosjeku 10-15 minuta.

**III. ANALIZA I
INTERPRETACIJA
REZULTATA
ISTRAŽIVANJA**

1. Analiza sadržaja udžbenika Islamske vjeronauke za prvi razred osnovne škole

Polazak u osnovnu školu prvi je susret djeteta sa jasnim i nedvosmislenim zahtjevima društva o tome šta dijete mora naučiti i postići. Uspješno uključivanje u školu snažno utiče na razvijanje pozitivnog stava prema učenju, važnosti školovanja, kao i slike o samom sebi. Od djeteta se također očekuje duža usredotočenost na školsko učenje.

Na početku je važno istaći da djeca ovog uzrasta uglavnom nemaju mogućnost zaključivanja na osnovu logičkih operacija, već su njihova razmišljanja konkretna i pod uticajem vizualnih dojmova. Period prvog razreda obuhvata, uglavnom, djecu uzrasta od 6 godina. Djeca tog uzrasta polaze u prvi razred devetogodišnjeg školovanja u našim osnovnim školama. Ovo naravno treba uzeti u obzir prilikom analize udžbenika za prvi razred devetogodišnjeg školovanja. Djeca ovog uzrasta uglavnom, mogu učiti pomoću igre i crtanja. Djeca prvog razreda, nisu u mogućnosti izražavati se pismeno putem slova, jer slova uče tek u drugom polugodištu. Sa pozicije pedagogije, ovdje je bitno naglasiti da kod djeteta treba pedagoški djelovati u smjeru razvijanja sposobnosti: uočavanja stvari i pojava u okolini, prepoznavanje, imenovanje, korištenje, zadržavanje pažnje, razvoj pamćenja, zapažanje detalja, razvijanje rječnika, mašte i sl. (Mužić i Malić, 1984).

Bitno je da dijete usvoji osnovne sposobnosti koje su potrebne za dalji rad, da nauče koristiti se sredstvima u nastavi, koristiti udžbenike i sveske, ličnu higijenu i sl. Ovaj je podatak presudan kod procjene pedagoške primjerenosti sadržaja udžbenika islamske vjeronauke prvog razreda uzrastu učenika. Ako je sadržaj u funkciji razvijanja ovih sposobnosti onda je primjeren.

Gradivo u udžbenicima islamske vjeronauke prvog razreda trebalo bi omogućiti djeci da zadrže dovoljno pažnje na određenom gradivu. Djeca ovog uzrasta su pretežno navikla se igrati pa im je teško održati pažnju. Ovaj podatak je važan kod kreiranja udžbenika ali također i za nastavnika. Potrebno je naglasiti da se za ovaj uzrast izbjegavaju duge pjesmice, odnosno tekstovi dužeg sadržaja. Kada je u pitanju sama artikulacija časa, gradivo se može obrađivati klasičnim obrascem: uvod, glavni dio i završni dio, gdje se moraju uvažiti kreativne sposobnosti svakog učenika.

2. Nastavni plan i program Islamske vjeronauke za I razred osnovne škole

Nastavni plan i program Islamske vjeronauke za prvi razred devetogodišnje osnovne škole (NN 35/05 i 23/17, 33/17, 30/19 i 34/20) pruža početna znanja o vjeri, na način primjeren uzrastu, kako bi djeca stekla osnovne predodžbe o njenim principima i vrijednostima te vrlinama lijepog ophođenja i ispravnog suočavanja s problemima u njihovom životnom okruženju.

U okviru predmeta, učenici razmišljaju, istražuju i postavljaju pitanja o svemu i svačemu (svijetu, životu, prirodi i Bogu) i uče da je život vrijednost i Božiji dar. Također uče da ih povezivanje s Bogom, poštivanje Njegovih pravila, vodi sretnom i sigurnom životu. Nastavni predmet Vjeronauka fundamentalno doprinosi izgrađivanju moralno-etičkih vrijednosti u životu mladih.

Za nastavnike kao kreatore nastavnog procesa jedan od najsloženijih, najtežih, ali i najplemenitijih zadataka jeste uvođenje djeteta u spoznaje islama kroz programske sadržaje, preko kojih će se to plemenito i nježno biće, čiji su intelekt i emocije u razvoju, osposobljavati za duhovno i moralno-estetsko poimanje života u okrilju vjere.

Strategije nastave i učenja se izmjenjuju u nastavi vjeronauke i baziraju se na višestrukoj ulozi nastavnika. Nastavnik svakodnevno provodi s učenicima više sati i neposredno učestvuje u formiranju njihove ličnosti, što nameće potrebu stalnog, temeljitog, stručnog i metodičkog pristupa u svakodnevnom djelovanju.

Djelotvoran nastavnik zna čime i kako će potaknuti učenike da uče, kako pobuditi interes za rad, njihovu znatiželju, pronicljivost, maštu, emocije, htijenja i sklonosti. Razredni ugođaj, koji je svrhovit, radni, opušten i srdačan, potiče učenika na učenje i održava pozitivan odnos i motiviranost za nastavu. Uz dobro rukovođenje svim aktivnostima, on je preduvjet za postizanje uspjeha i dobrih rezultata. To se postiže kvalitetnom nastavom i kreativnošću, što podrazumijeva skup pedagoško-psiholoških, organizacijskih i didaktičko-metodičkih mjera kojim se postižu progresivne promjene u organizaciji i realizaciji odgojno-obrazovnog rada u stvaralačkim interakcijskim odnosima nastavnika i učenika.

Svakom djetetu treba omogućiti da dođe do izražaja. Sve aktivnosti prilagoditi dječijim psihofizičkim sposobnostima. Procjenjivanje naglašene primjerenosti zasniva se na načelnom stavu poslanika Muhammeda, a.s.: «Olakšavajte, a ne otežavajte!»

Svaki sat započeti Bismillom. Poželjno je uvježbavanje (memorisanje) teksta protegnuti kroz nekoliko sati. Kombinovanjem tradicionalnih metoda, didaktičkih principa zornosti i očiglednosti, oblika rada i primjenom metode aktivnog učenja i interaktivne nastave (igre,

pitanja i odgovori, dramatizacije, razgovori, učenički radovi, ilustracije) dosegnut će se uspješno učenje.

2.1.Cilj nastave vjeronauke

Cilj nastave vjeronauke u prvom razredu je planski i sistematično potaknuti početno uređeno i kontinuirano saznavanje o svojoj vjeri. Time se kreira kvalitetna pretpostavka za dugotrajan, vođeni rast učenika u vjeri (NN 35/05 i 23/17, 33/17, 30/19 i 34/20).

2.2.Zadaci vjeronauke u prvom razredu

Zadaci vjeronauke u prvom razredu su:

- potaknuti kod učenika ugodno osjećanje nastavnog predmeta Islamska vjeronauka;
- uvesti učenika u temelje islamskog učenja na uzrastu primjeren način;
- upoznavanje učenika sa islamskim pozdravom;
- upoznavanje učenika sa mjestom islama u svakodnevnom školskom životu;
- približiti dječijem svijetu značenje džamije kao bitnog mjesta u njegovom bliskom okruženju;
- insistirati kod učenika na razvijanju poimanja higijene i upražnjavanju higijenskih navika;
- uvesti činjenicu postojanja i veličine Kur'ana u kognitivni i efektivni prostor djetetove ličnosti;
- začeti razumijevanje djetetu bliskog pojma porodice u kontekstu islama;
- pripremiti djecu da kroz nastavu vjeronauke spremno, punije i mnogoznačnije, dočekaju i žive ramazan;
- intenzivirati kod učenika doživljaj Bajrama;
- začeti tok kontinuiranog razvijanja ljubavi prema Muhammedu, a.s.;
- uputiti učenike na ispravan odnos prema prirodi, Allahovom daru i potrebi njenog čuvanja;
- insistirati na formiranju pozitivnih međuljudskih vrijednosti primjerenih ovom školskom uzrastu;
- uvesti učenike u ljepotu islamskog izraza posredstvom ilahije (NN 35/05 i 23/17, 33/17, 30/19 i 34/20).

3. Primjerenost nastavnog sadržaja Islamske vjeronauke prvog razreda osnovne škole uzrastu učenika

Predmet proučavanja je udžbenik Islamske vjeronauke za prvi razred osnovne škole (Begović, 2017). Prije svega treba naglasiti da je vjeronauka u Bosni i Hercegovini uvedena u škole 1990. godine. Prvi udžbenici za vjeronauku su urađeni 1996. godine i bez obzira na niz nedostataka uveliko su pomogli vjeroučiteljima, koji su tada predavali, u realizaciji nastavnih sadržaja. U većini škola u Bosni i Hercegovini vjeronauku su predavali, po odobrenju Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, mjesni imami-muallimi gdje se nalazila ta škola. Ti udžbenici su kasnije doživjeli reviziju, te su prelaskom na devetogodišnje školovanje u Bosni i Hercegovini od 2005. godine počeli zamjenjivati novim udžbenicima vjeronauke, svake godine po jedan udžbenik. Tako je 2005. godine izašao novi udžbenik za prvi razred devetogodišnjeg školovanja koji je do tada već prošao jednu reviziju, a 2017 je izašao novi udžbenik u kojem su izvršene određene izmjene i eliminisani nedostaci koji su uočeni u prethodnom izdanju (Alibašić, 2008).

Ovaj udžbenik, *Vjeronauka 1*, kako ga autor naziva, u potpunosti prati Nastavni plan i program Islamske vjeronauke za prvi razred. U nastavnom programu vjeronauke navode se nazivi nastavnih jedinica sa osnovnim smjernicama, a autor je na osnovu programa i smjernica izradio udžbenik. Tako da je primjerenost programskih sadržaja analizirana na osnovu analize udžbenika.

3.1. Primjereni sadržaji u udžbeniku Vjeronauka 1

Ovaj udžbenik je novijeg izdanja i prilagođen je devetogodišnjem školovanju. Ono što je karakteristično za djecu ovog uzrasta jeste činjenica da uče kroz igru i crtanje. Upravo sadržaji kroz nastavne jedinice: "Vjere i verovanja", "Različiti pozdravi", „Ramazan u mojoj kući“, „Porodični iftar“, „Ramazanski bajram“ i sl., učenicima pružaju mogućnost da kroz igru nauče ove sadržaje, a također kroz crtanje da pokažu svoja umijeća. Na osnovu umijeća crtanja, nastavnik može procijeniti učenikove sposobnosti. Ovim nastavnim jedinicama u obradi dominira crtanje kao aktivnost učenika, što je primjeren način na koji učenici ovog uzrasta mogu usvojiti gradivo, pa i pokazati sposobnosti i vještine radi same evaluacije.

Neki sadržaji kao što su nastavne jedinice u vjeronauci za prvi razred: „Džamija“, „Moja porodica“, „Svakodnevna lična higijena“, „Moje zdravlje“, „Ljepote prirode“, „Ramazan i ja“ i dr. su usmjereni ka razvijanju djetetovih spoznajnih sposobnosti kao što su: uočavanje stvari i pojava u okolini, prepoznavanje, imenovanje, razvijanje mašte i slično.

U udžbeniku Vjeronauka 1 od primjerenih sadržaja učenici mogu učiti o primjerenom ponašanju u školi i izvan nje, odnosu prema državi, drugim osobama, pomaganju starijim i sl. Generalno, navedeni sadržaji pomažu učenicima da razaznaju šta je dobro, a šta je loše. U nastavku ćemo prikazati neke od primjera na koji se nalaze u knjizi Vjeronauka 1, a koji čine primjerene sadržaje.

Kao što možemo vidjeti u ilustraciji br. 1, djeci se daje prikaz primjerenih sadržaja kao što su uredno slaganje udžbenika i pribora, pravilno sjedenje u školi i sl. Navedeni sadržaji su itekako primjereni i ukazuju na to kako djeca trebaju da usvoje prihvatljive oblike ponašanja i stvaraju radne navike.

Ilustracija 1. U poglavlju „Svijet oko mene“ se govori o ponašanju u školi, vrijednostima znanja i učenja (Begović, 2017)

Kroz lekciju „Vjere i vjerovanja“ djeci se šalje pozitivna poruka o odnosu prema okruženju i o uvažavanju drugih i drugačijih. Obzirom da živimo u multikulturalnom društvu od iznimnog je značaja, podučavati djecu interkulturalnim kompetencijama, od najranijeg uzrasta. Naravno, ove kompetencije se mogu učiti skoro kroz svaki nastavni predmet.

Ilustracija 2. U poglavlju Vjere i vjerovanja se govori o domovini i ljudima različitih vjerskih ubjeđenja koji žive u njoj i o različitim pozdravima (Begović, 2017)

Poglavlje „Moje ponašanje“ kroz slike (ilustracija br. 3) i primjere djeci ukazuje na to kako se trebaju ponašati na prihvatljiv način, pravilno vođenje higijene, brigu o svojoj okolini, pomoć starijim i onima koji su nemoćni.

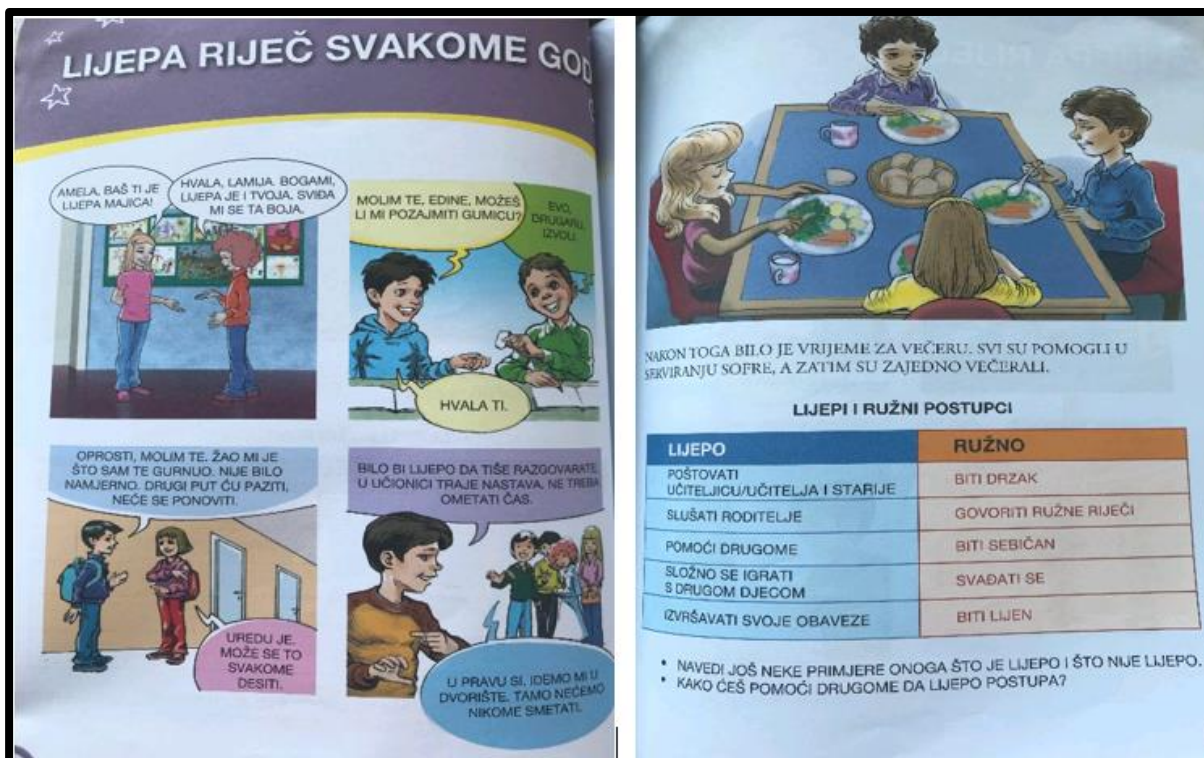
Ilustracija 3. Pomaganje ostalim ljudima (Begović, 2017)

U poglavlju „Islam nas uči čistoći“ djeca se, kroz ilustracije (ilustracija br. 4), potiču na usvajanje zdravih higijenskih navika poput pranja ruku, zubi, rezanje noktiju itd. Cilj vjeronauke i jeste ukazati na to koliko Islam zapravo polaže pažnju na čistoću, higijenu i urednost. Shodno tome, potrebno je od najranije dobi djecu učiti zdravim životnim navikama.

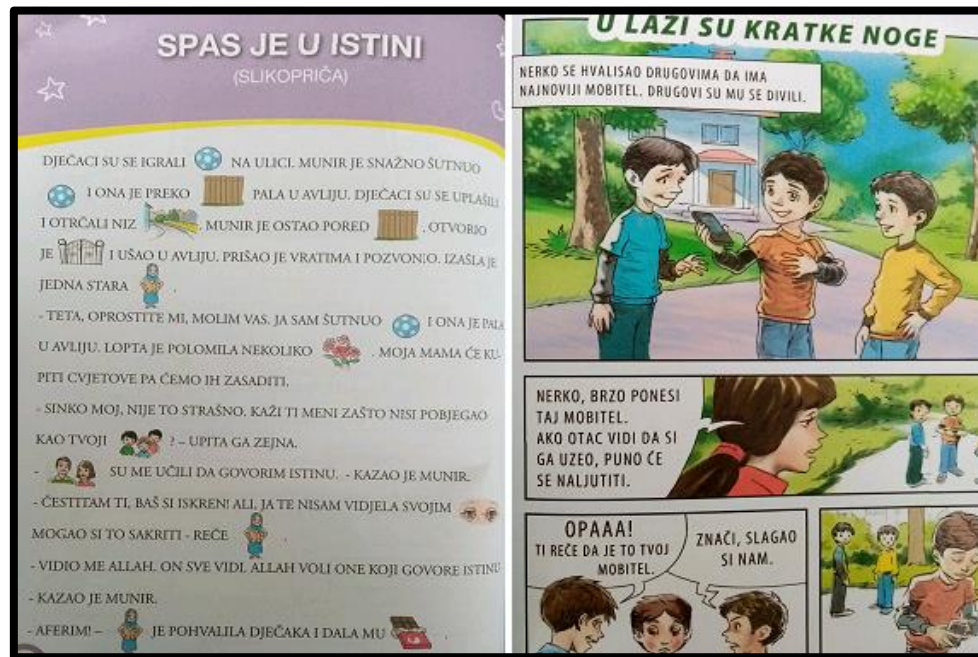
Ilustracija 4. Sadržaj poglavlja „Islam nas uči čistoći“ omogućava djeci da razviju sposobnosti za održavanje lične higijene (Begović, 2017)

Poglavlje „Dobra djeca i lijepo ponašanje“ djecu uči da kada govore, da govore lijepe riječi, jer one neće nikoga povrijediti. Kada drugi govori treba ga pažljivo slušati i pokušati razumjeti o čemu govori. Kroz priču i slike djeci su dati pozitivni primjeri lijepog ponašanja.

Ilustracija 5. Lijepa riječ svakome godi (Begović, 2017)

Kroz lekciju „Spas je u istini“ djeca razijaju svijest o tome da istinu uvijek treba govoriti te da laž nikada i nikome ne donosi dobro. Jako važna činjenica, posebno sa vjerskog aspekta, jeste da istinu trebamo uvijek svi govoriti ma kakva ona bila. Djecu u prvom razredu osnovne škole mogu vrlo jasno da razumiju šta je isina, a šta ne. Shodno tome, potrebno je što više sadržaja posvetiti navedenoj temi.

Ilustracija 6. Spas je u istini (Begović, 2017)

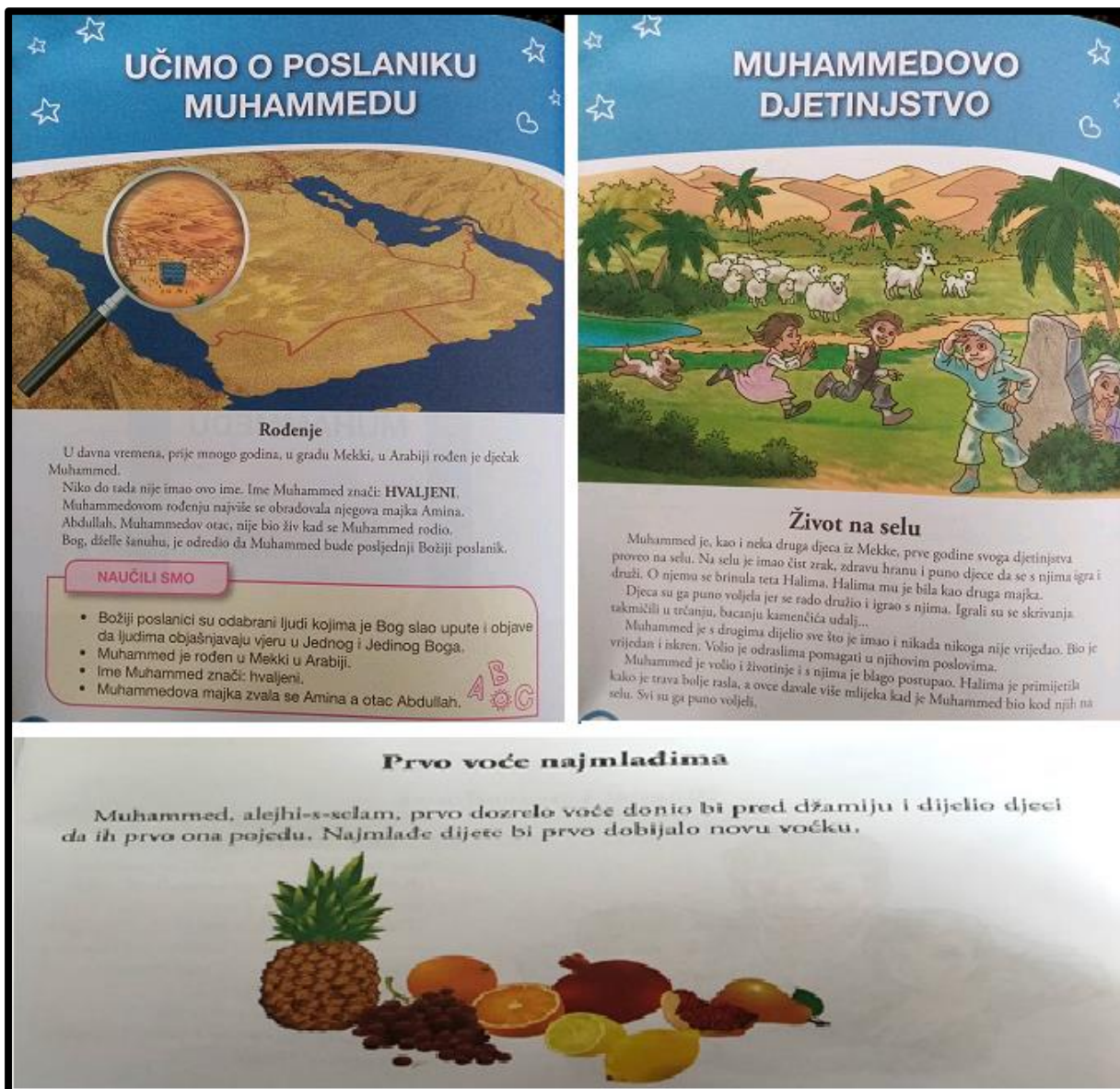
Poglavlje „Muslimanski praznici“ pomaže djeci da razvijaju navike zdravog načina života. Ramazan kao i Bajram pruža poseban ugođaj zbog međusobnog druženja, zajedničkih iftara uže i šire porodice, zdravog odnosa među članovima porodice. Ljepote i čari svih tih druženja pozitivno utiču na odgoj djece te razvijaju njihove socijalne vještine.

Kroz ilustraciju br. 7 djeca mogu učiti kako se ponašati tokom muslimanskih praznika. Također i ovom ilustracijom se potiču zdrave higijenske navike (uređenje doma) i pomoć roditeljima kako bi se pripremio topao ugođaj za rodbinu i prijatelje. Navedene aktivnosti su itekako primjeren i poželjan sadržaj za djecu uzrasta od 6 i 7 godina jer kognitivno mogu ovladati njima i potrebno ih je u najranijem uzrastu poticati kod djece.

Ilustracija 7. Muslimanski praznici (Begović, 2017)

U zadnjem poglavlju knjige „Učim o poslaniku Muhamedu“ (ilustracija br. 8) autor prvo objašnjava ko su to Božiji poslanici, zašto su oni slati ljudima, a potom detaljnije objašnjava ko je i gdje je rođen posljednji Božiji poslanik. Kroz priče prilagođene uzrastu govori o njegovom djetinjstvu kao i o njegovim plemenitim osobinama koje bi trebalo da krasi svakog čovjeka. Usmenim prenošenjem nastavnika ovaj sadržaj može biti zanimljiv učenicima. Priča je kratka i jednostavna, a nastavnik, kao jedan od glavnih faktora nastave, može pojasniti sve nejasnoće.

Ilustracija 8. Priče o Poslaniku (Begović, 2017)

Shodno predstavljanim sadržajima iz udžbenika Vjeronauka 1, možemo zaključiti da sadržaji govori o lijepom ponašanju i odnosu prema drugima osobama i stvarima. Upravo ovi sadržaji trebaju biti u nastavnom planu i programu, kao i udžbenicima Vjeronauke za 1. razred, pa čak i u udžbenicima drugih nastavnih predmeta (npr. Moja okolina, BHS jezik), jer je jedna od osnovnih funkcija škole odgojna funkcija i svi predmeti trebaju upućivati na to. Primjereni sadržaji u potpunosti odgovaraju uzrastu djece. Navedeni udžbenik ne treba mijenjati, nego samo nadopunjavati već postojeće dijelove. Pozitivna strana udžbenika Vjeronauke za prvi razred je razvijanje sposobnosti kod djece kao što su: uočavanje stvari i pojava u okolini, prepoznavanje, imenovanje, korištenje, zadržavanje pažnje, razvoj pamćenja, zapažanje detalja, razvijanje rječnika, mašte i sl.

3.2. Neprimjereni sadržaji u udžbeniku Vjeronauke 1

Kada su u pitanju neprimjereni sadržaji treba istaknuti da ima i takvih. Navedeni sadržaji se najviše odnose na misaone elemente koji mogu biti takvi da ih djeca uzrasta prvog razreda osnovne škole ne mogu riješiti. Tako na stranici 28. u lekciji Moja porodica se od djece traži da spoje nazive sa rodbinskim srodstvom. Većina djece ovog uzrasta zna šta mu je mamin otac, ili muž mamine sestre i sl., ali djeca ovog uzrasta ne znaju još uvijek čitati, nisu učili slova pa tako nisu u mogućnosti uraditi ono što se od njih traži u ovom zadatku. U nastavnom planu i programu za predmet bosanski jezik se navodi da učenici tek u drugom polugodištu prvog razreda počinju da usvajaju velika i mala štampana slova, iščitavanje i čitanje (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2017).

The image shows a worksheet titled "MOJA PORODICA" (My Family) with a sub-section "PRIDRUŽILICA" (Matching). The task is to match names of family members with their corresponding kinship terms. A dashed line connects "MAMIN BABO JE MOJ..." to "DJED".

PRIDRUŽILICA

PRIDRUŽI NAZIVE RODBINSKOM SRODSTVU:

MAMIN BABO JE MOJ...	ROĐAK
MUŽ MAMINE SESTRE JE MOJ...	STRINA
ŽENA MOG AMIDŽE JE....	TETKA
SIN MOG DAIDŽE JE MOJ....	AMIDŽA
BRAT MOGA OCA MOJ JE....	TETAK
MAMINA SESTRA MENI JE...	DAIDŽA
MAMIN BRAT MOJ JE...	DJED

OTAC MOGA DJEDA JE MOJ PRADJED.
OTAC MOGA PRADJEDA MENI JE ŠUKUNDJED.
OTAC MOGA ŠUKUNDJEDA MENI JE ŠUKUNŠUKUNDJED.

RAZGOVARAJMO

- KO SU PRECI TVOJE MAJKE, A KO SU NJENI POTOMCI?
- KO SU POTOMCI TVOGA DJEDA PO OCU?
- KO SU POTOMCI TVOGA DJEDA PO MAJCI?
- ZA KOGA SE KAŽE DA JE PRADJED ILI PRANANA?
- ZA KOGA SE KAŽE DA JE ŠUKUNDJED?

Ilustracija 9. Moja porodica (Begović, 2017)

Također na stranici 29. od djece se traži da popune porodično stablo gdje će u kvadratiće upisivati imena članova svoje porodice. Teško da možemo očekivati od djece da urade navedeni zadatak, jer kao što smo prethodno naveli, prema Nastavnom planu i programu Bosanskog

jezika (FMON, 2017) tek u drugom polugodištu, prvog razreda osnovne škole, počinju usvajati pisanje i čitanje.

POPUNI SVOJE PORODIČNO STABLO!

PRIČAJ O SVOJOJ PORODICI!
KO SVE ŽIVI U TVOJOJ PORODICI?
NAVEDI IMENA ČLANOVA SVOJE
PORODICE?

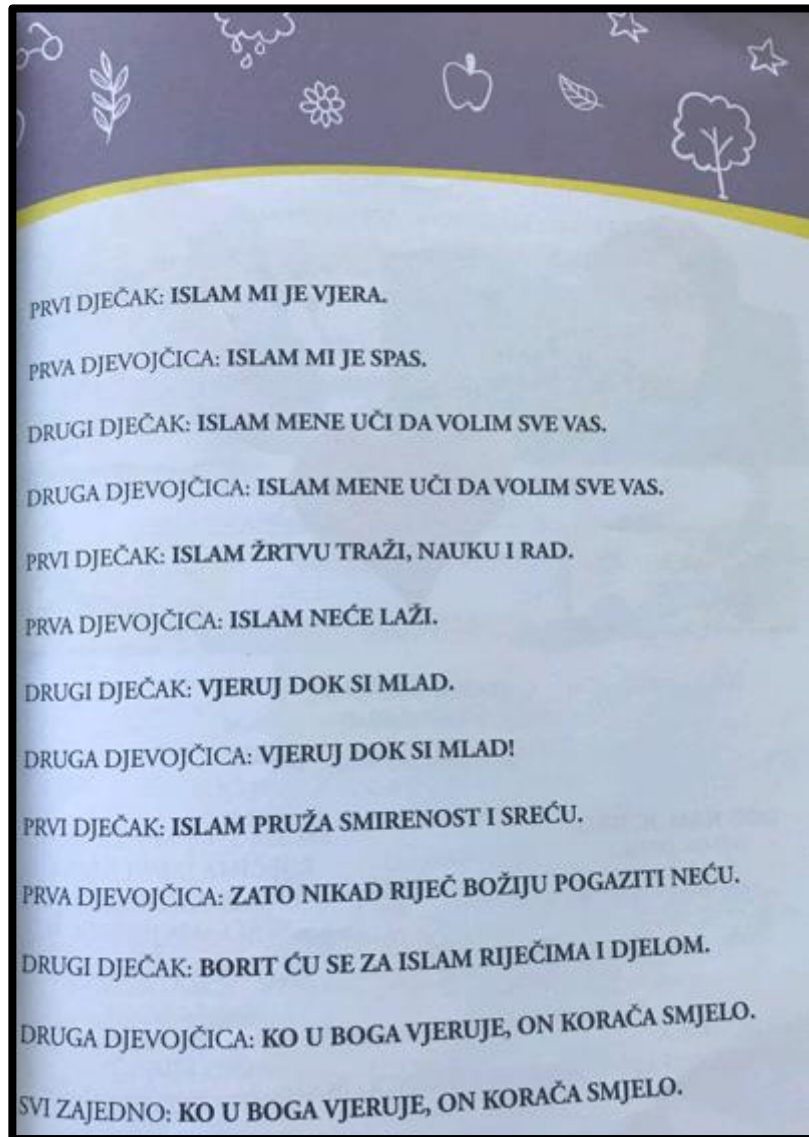
NAUČILI SMO

- NAŠI PRECI SU SVI ONI OD KOJIH POTIČEMO: MAJKA, OTAC, NANA, DJED, PRANANA, PRADJED I DRUGI.
- POTOMCI SU: DJECA, UNUCI, PRAUNUCI I DRUGI.

A B C

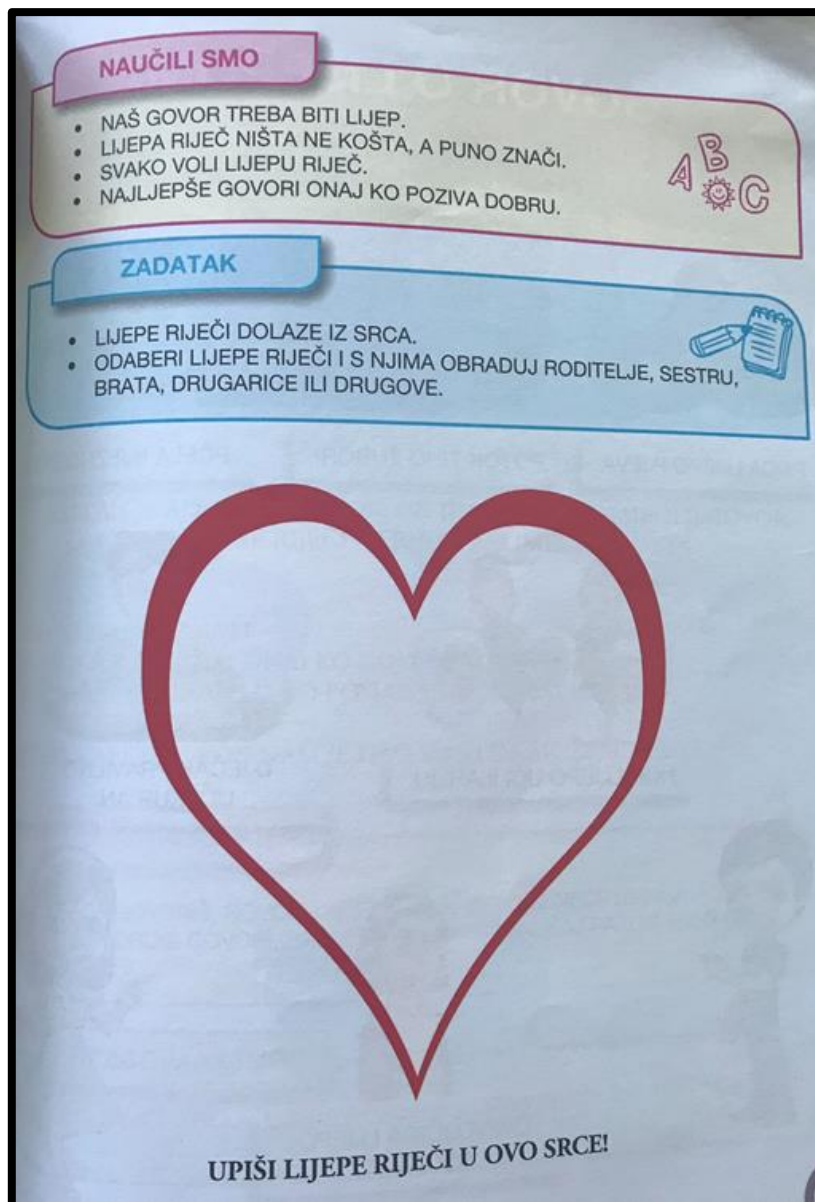
Ilustracija 10. Popunjavanje porodičnog stabla (Begović, 2017)

Na stranici 45. Vjeronauke 1 je igrokaz i djeca jedino mogu uz nečiju pomoć naučiti tekst za svoje uloge kako bi uspješno realizirali zadatak jer ne znaju čitati.

Ilustracija 11. Igrkaz (Begović, 2017)

Na stranici 65. djeca imaju zadatak da u srce upišu lijepe riječi. Moramo istaknuti da djeca ovog uzrasta uglavnom nemaju mogućnost zaključivanja na osnovu logičkih operacija, već su njihova razmišljanja konkretna i pod uticajem vizualnih dojmova.

Ilustracija 12. Upisivanje lijepih riječi (Begović, 2017)

Ističemo da, i pored toga što je veliki dio sadržaja primjeren uzrastu prvog razreda, postoji i dio sadržaja sa kojim se ne slažemo u pogledu primjerenosti. Od djece prvog razreda nemoguće je tražiti logičko zaključivanje niti ispravno pisanje. Djeca, prvog razreda, nisu u mogućnosti izražavati se pismeno putem slova, jer slova uče tek u drugom polugodištu. Navedene neprimjerene sadržaje treba preoblikovati da budu što „bliži“ djeci i da ih mogu lahko savladati.

4. Analiza sadržaja udžbenika Islamske vjeronauke za drugi razred osnovne škole

Moramo imati u vidu da djeca i ovog uzrasta nemaju mogućnost zaključivanja na osnovu logičkih operacija, već su njihova razmišljanja konkretna i pod uticajem vizualnih dojmova. Period drugog razreda obuhvata djecu uzrasta od sedam godina. Ovo naravno treba uzeti u obzir prilikom analize udžbenika za drugi razred devetogodišnjeg školovanja. Ova djeca kao i djeca prvog razreda uglavnom uče pomoću igre i crtanja. Učenici drugog razreda su već u prvom razredu savladali štampana slova, tako da gradivo za njih može postepeno prelaziti i na pismeno izražavanje putem slova (Pehlić i sar., 2012).

Njihove mogućnosti učenja su povećane. Tako da mogu da usvoje malo duže tekstualne sadržaje u obliku pjesmica i recitacija. Djeca se i u ovom periodu vole izražavati crtežom, mada njihov crtež nije puno napredniji od ranijeg uzrasta. Udžbenik Islamske vjeronauke će uspjeti ako ponudi bliske sadržaje svijetu sedmogodišnjaka i ukoliko to učini na način da djeci bude primamljivo i interesantno.

Sadržaj udžbenika treba da pruži i motivira nastavnika na ovakav vid artikulacije časa. Gradivo ne treba da je nametljivo i grubo. Didaktički gledano udžbenik treba da pruža one činjenice i sadržaje koje će ići u korist formiranja zdrave ličnosti. A period škole školskog doba je ključni za formiranje zdrave ličnosti svakog pojedinca. Upravo ovaj i drugi faktori i činjenice treba da su smjernice i upute kod izrade udžbenika islamske vjeronauke za drugi razred, jer kada govorimo o razvoju ličnosti svaki period je značajan, ali znamo da se dijete počinje socijalizirati i usvajati društvene norme upravo kroz školovanje.

5. Nastavni plan i program Islamske vjeronauke za drugi razred osnovne škole

Aktivnost planiranja i programiranja nastave islamske vjeronauke za drugi razred utemeljena je na razumijevanju prirode razvojnih procesa koji se odvijaju na tom uzrasnom periodu. Iz spoznaje i osjećanja procesa razvoja izvedeni su primjereni principi nastave islamske vjeronauke u drugom razredu (NN 35/05 i 23/17, 33/17, 30/19 i 34/20). Iako je pregled razvojnih procesa ponuđen kroz pojedine dimenzije, ne gubi se iz vida da je razvoj jedne dimenzije pod utjecajem a jednako tako i on utječe na razvoj drugih dimenzija. Nomotetske norme treba interpretirati kao fleksibilne okvire, a osjetiti pojedinačno, konkretno dijete sa njegovom posebnosti, stilom učenja, osobenim porodičnim okruženjem.

Shodno modelu razvojnog kurikuluma, nastavnik bira, uvažavajući princip korelacije s nastavnim sadržajima drugih predmeta, odnosno podudarnosti s nekim datumskim

dogadanjima, kad će realizirati sljedeće nastavne sadržaje: tematska područja: "Priroda je Božiji dar" i "Mubarek dani" te socijalne akcije: "Posjeta bolesnom drugu" i "Oplemenimo školsko dvorište".

U spoznajnom području razvojni kvalitet perioda sedme i osme godine života obilježen je početkom operativnog mišljenja, konkretnim logičkim operacijama pri čemu percepcija ima još uvijek značajnu ulogu. Otud nužnost nuđenja djeci znanja koja im odgovaraju i koja su izložena na način na koji bi ih mentalni kvalitet tog perioda mogao asimilirati. Pritom, spoznajne i osjećajne strukture su dva aspekta jednog cjelovitog procesa i zato je već i interes djeteta za neku pojavu znak njene asimilacije u djetetov mentalni obrazac. Upravo je temeljni izazov kreatora kurikuluma za ovaj uzrast kako iskoristiti djetetove prirodne interese u procesu planiranja nastavne ponude. Socijalni i emocionalni razvoj obilježava intenzivan poriv djeteta da ovlada poštovanjem odraslih i starije djece, snažan poput poriva jednogodišnjeg djeteta da prohoda. Otud je razvojni izazov ovog perioda u borbi između razvoja osjećaja kompetentnosti ili osjećaja manje vrijednosti. Nerealna očekivanja prema djetetu oslabiće njegovu motiviranost i snažno narušiti samopouzdanje (Kovačević, 2011).

Razvoj moralnosti karakterizira početak procesa koji će trajati tokom cijelog života, procesa razlučivanja istine od laži. Novooblikovano osjećanje savjesti veoma je intenzivno, doslovno tako da, naprimjer, i svaku malu pogrešku dijete može smatrati teškim prijestupom koji zaslužuje strogu kaznu. Važno je umjeti pomoći mu da realno prihvati pogrešku i iznađe način da je ispravi.

Da li se nastava islamske vjeronauke u prvom razredu uobličila u doživljaj "čvrste pozadine" koja pruža podršku, bdiye, obećava? Pozitivna osjećanja prema islamskoj vjeronauci kao prvenstveno novom, drukčijem komunikacijskom činu u drugom razredu treba ojačati, proširiti. Vjeronauka će uspjeti u tom ukoliko ponudi pitke, bliske sadržaje svijetu sedmogodišnjaka i ukoliko to učini na način koji djeca prepoznaju svojim - aktivan, apstrakciju približiti i mogućnošću dječije tjelesne akcije, osmisliti kontekst u kojem znanje treba razumjeti, razigrati djecu.

Kurikulumska pozadina ovakve intencije objedinila je najnovija didaktička saznanja koja proizlaze iz teorije, istraživanja i odgojne prakse s jedne i govora islama s druge strane. Potpuno pripadajuće islamu je oblikovati sedmogodišnjaku koncept poštenja za kojim on razvojno žudi, ili naučiti ga da se nosi s greškom, naučiti ga kako je nadići.

5.1 Cilj nastave vjeronauke

Cilj islamske vjeronauke u drugom razredu je osvijestiti pitanja i začeti proces odgovaranja na razvojne preokupacije ovog uzrasta, a sve obgrljujući prirodnim kontekstom islamskog učenja. Na takav, uzrastu primjeren način, učenici će produbiti i proširiti početne predstave o islamu, i to na spoznajnoj, osjećajnoj i ponašajnoj ravni (NN 35/05 i 23/17, 33/17, 30/19 i 34/20).

5.2 Zadaci vjeronauke

Prema Nastavnom planu i programu Islamske vjeronauke za drugi razred osnovne škole navode se sljedeći zadaci:

- otkriti učenicima mogućnost posmatranja svakodnevnog, iskustvenog u duhu vrijednosti islama;
- približiti učenicima značenje islama;
- osvijestiti važnost zajedništva iz dvostruke perspektive: svijeta iskustva sedmogodišnjaka i islamskog sistema vrijednosti;
- senzibilizirati ih za uočavanje promjena u prirodi kao znakova Allahove milosti;
- razvijati kod učenika emotivnu naklonost prema Muhammedu, a.s.;
- ukazati učenicima na prostor obraćanja Allahu, dž.š.;
- otkriti dimenziju radovanja, zajedništva, saosjećanja u posebnim, mubarek, danima;
- islamom široko, bogato, ukviriti djetetu značajne relacije: prema čovjeku, biljkama i životnjama;
- uvesti ih u temeljne postulate interkulturalnog odgoja (NN 35/05 i 23/17, 33/17, 30/19 i 34/20).

5.3 Primjerenost nastavnih sadržaja Islamske vjeronauke drugog razreda osnovne škole uzrastu učenika

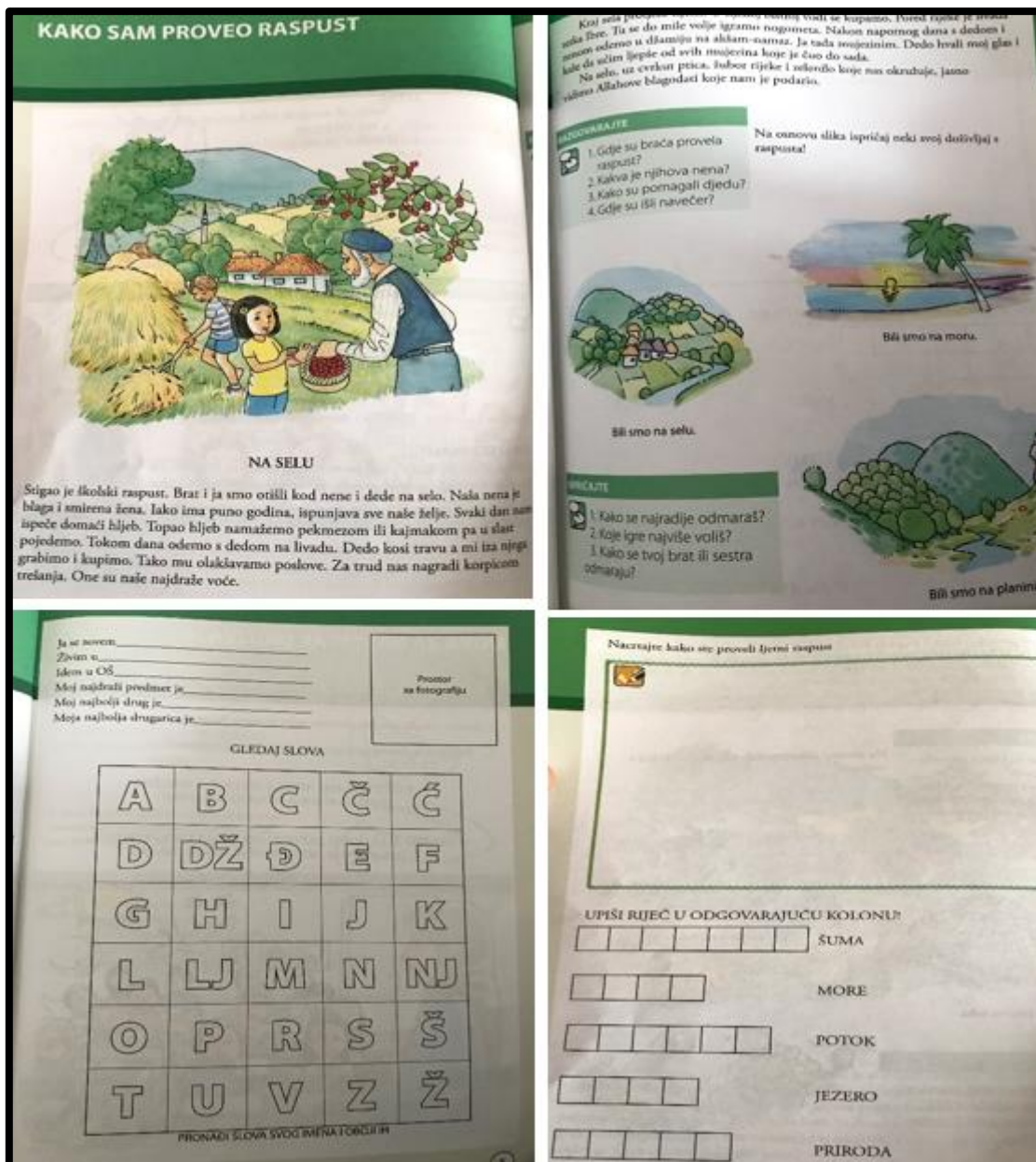
Udžbenik Vjeronauka 2 u potpunosti prati Nastavni plan i program Islamske vjeronauke za drugi razred. U nastavnom programu vjeronauke navode se nazivi nastavnih jedinica sa osnovnim smjernicama, a autor je na osnovu smjernica i programa izradio udžbenik. Tako da je primjerenost programskih sadržaja analizirana na osnovu analize udžbenika. Na prvi pogled se može zaključiti da je udžbenik grafički i ilustrativno dobro osmišljen i uređen.

Sadržaj koji je primjeren ovom uzrastu je u većini i vrijedi istaknuti da je Vjeronauka 2 podijeljena u deset poglavlja koja su gotovo neovisna jedno od drugih.

Sadržaj	
UVOD	
DOVA ZA NASTAVAK DRUŽENJA	4
1. RADOŠT PONOVNOG SUSRETA	
KAKO SAM PROVED RASPUST (Na selu - Velida Tinjak)	6
OSJETIO SAM DA ME ALLAH, DŽ. S., VOLI	8
MOJI NOVI PRIJATELJI	11
RAZGLEDNICE MOJE BOSNE	13
SELAM - POZDRAV SPASA I MIRA	16
	18
2. ISKRENO PRIJATELJSTVO	
BUDIMO PRIJATELJI	20
POMAŽIMO SE MEĐUSOBNO (Gošubi i počta - Narodna priča)	22
MOU PRIJATELJI	25
SVAKO OD NAS JE NEPOKONJIVU ALLAHOVO DJELO	27
LUBAV JAČA PRIJATELJSTVO (Druq u Džennetu - M.O.)	30
3. ISLAM JE NAŠA VJERA	
ŠTA ZNAČI RIJEČ ISLAM	33
ALLAH SE BRINE ZA SVAKOGA (Allah nam šalje vođe - Selimović Yildirim)	35
SVJEDOČENJE PRISPADANJA ISLAMU (Šehadet - Rešad Kadrić)	38
ILAHUJA ŠEHADET (vocal - Sabahudin Bećević)	39
DŽEMAT - ZAJEDNIŠTVO MUSLIMANA	41
DŽEMAT - ZAJEDNIŠTVO MUSLIMANA	44
KAD JA PODOB U DŽAMU - ILAHUJA	45
KAKO JE LJEPO BITI MUSLIMAN (priča Radoznala djevojčica - Velida Tinjak)	
4. PRIRODA JE BOŽJI DAR	
PROLJEĆE (pjesma Radujem se - Aldin Kovačević, učenički rad)	47
LJETO	51
JESEN (pjesma Jesen - Mersaha Đoković, učenički rad)	53
ZIMA (pjesma zima - Azra Hrnjak, učenički rad)	57
5. NAŠ VJEROVJESNIK MUHAMMED, A. S.	
POŠTIBNOST MUHAMMEDA, A. S., U DJEČAČKOM DOBU	61
RANI GUBITAK RODITELJA	63
OSMIJEHUTI POSLANIK, A. S.	68
POSLANIK, A. S. - NAJLJEPŠI LIČO	70
SALAVAT NA POSLANIKA, A. S. (pjesma Salavat tobi - Selim Jelenc)	
6. SVJEDOKUVAJTA JE ALLAHOVA MILOŠT	
SVJEDOKUVAJTA JE ALLAHOVA MILOŠT	70
OSTROČA TIJELA	70
ARDEŠT (pjesma ardešt - Alena Mačković, učenički rad)	70
ZORAVKE JE ALLAHON DŽ. S., DAR	70
ZORAVA DJECA	80
POSJETA BOLESNOM PRIJATELJU	85
SAN KAO ODMOR (pjesma Dječji san Faruk Hasejinović - učenički rad)	88
7. KAKO SE MUSLIMAN OBRACA ALLAHU, DŽ. S.	
NAMAZ - MOJA ZAHVALNOST ALLAHU DŽ. S.	86
DOVA - TRAJENJE POMOĆI OD ALLAHA LZVIŠENOG (ilog sreću dječi - Narodna priča)	88
TAFHIA - PISMA SURA U KUR'ANU	91
TESPIH	91
SURA IHLAS	95
SURA REVER	96
8. MUBAREK DANI	
MEVLUD - ROĐENJE MUHAMMEDA, A. S. (pjesma Rođenje - Safvet beg Bašagić)	98
NOVA HIĐRETSKA GODINA	100
RAMAZAN (pjesma Ramazan - Rešad Kadrić)	102
LELEJU - KADR - NOĆ KUR'ANA (pjesma Leleju Kadri - Jasmina Imamović)	105
BAJRAM - DAN RADOŠTI (Bajram dode - Bešlija, Džemaludin Lakić)	107
BAJRAMIZ ČIPELICE (priča - Halim Haidarević)	110
DAN ŠEHIDA	113
9. ODNOS PREMA ČOVJEKU - MAJODABRANKEN ALLAHOVOM STVORENJU	
MOJA PORODICA	115
ODNOS U ŠKOLI	118
RODINA	130
OBRAĐOVNO SAM SVOJU ŠESTRU	123
BINGA O KOMŠER	124
KAKO SE OPHOĐITI PREMA VJERNICIMA DRUGIH VJERA	126
10. VOLIM BILJKE I ŽIVOTINJE	
KAKO SE ODNOSI PREMA ŽIVOTINAMA	138
BOGANSKA AVLIJA - ZELENO I RUĐE	131
UREĐUJMO SVOJE VILJE	138
OPREMANJAO TAČKA SVOJIM DVOJICE	133

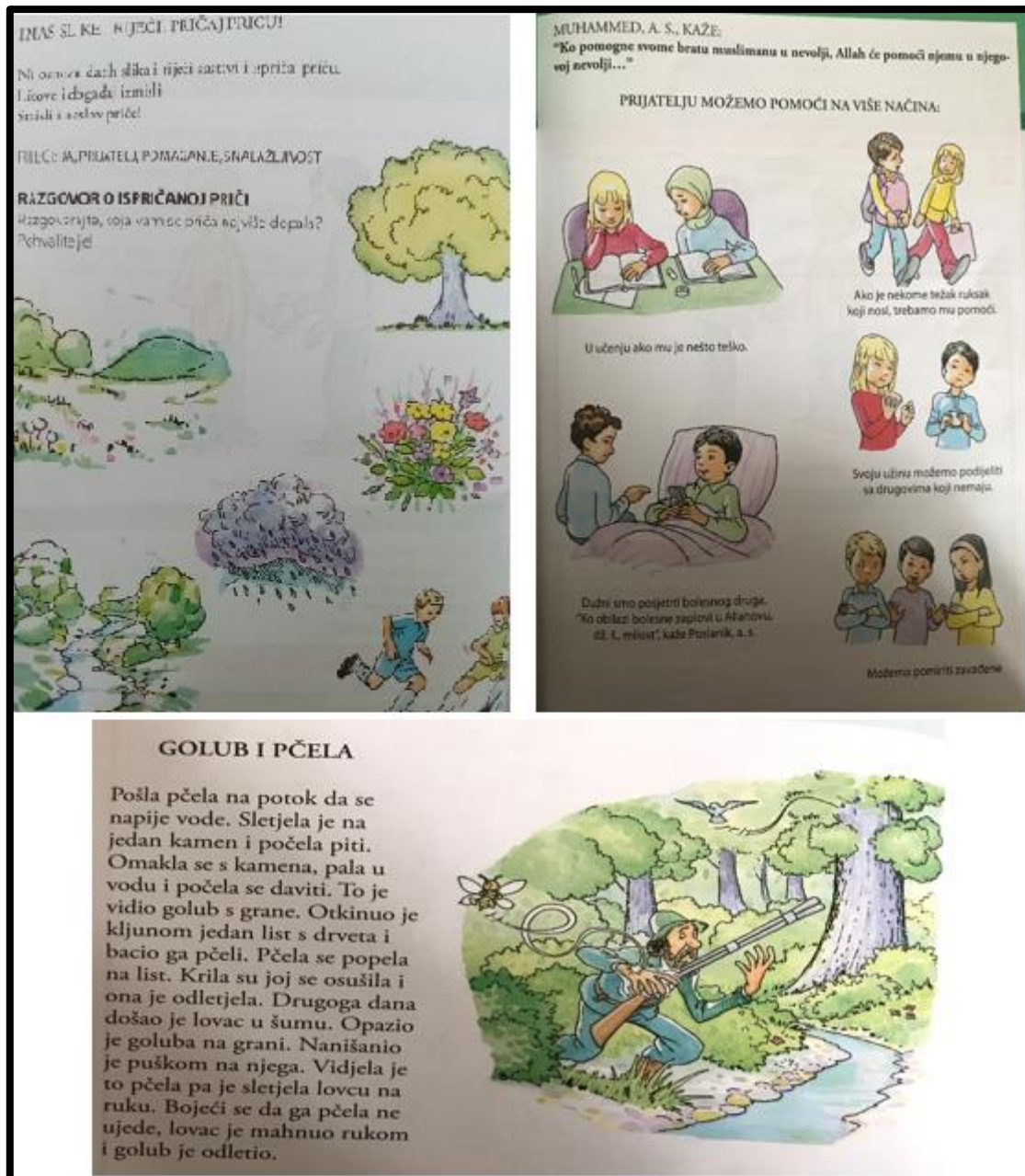
Ilustracija 13. Sadržaj udžbenika Islamske vjeronauke za drugi razred (Tinjak, 2006)

U prvom poglavlju koje nosi naziv „Radost ponovnog susreta“, autor navodi sadržaje vezane za to kako su djeca provela raspust. Ova nastavna jedinica je primjerena za početak drugog razreda iz razloga što su prvi put djeca ovog uzrasta imala ljetni raspust. Vjeronauka 2 u sebi sadrži i jedan vid radne sveske, što je velika prednost za učenike, ali i nastavnike. Nastavnik već u udžbeniku ima osmišljene aktivnosti koje može realizirati.

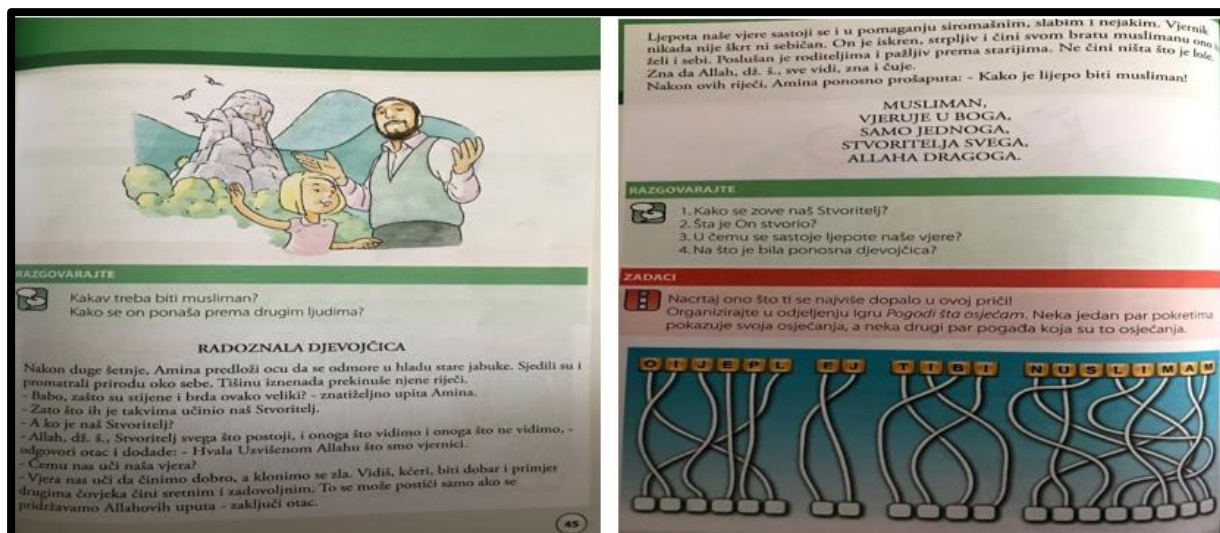
Ilustracija 14. Nastavna jedinica „Kako sam proveo raspust“ (Tinjak, 2006)

Drugo poglavlje Vjeronauke 2 nosi naslov „Iskreno prijateljstvo“. Ovo poglavlje ispunjeno je sadržajima koji podstiču učenike na praktičan rad, da pomažu prijateljima u školi kada je to potrebno. Djeca vole i za njih su primjereni oni sadržaji koji se tiču njih samih. U desetom poglavlju mogu praktično za domaću zadaću da samostalno, ili uz pomoć roditelja, urade nešto u dvorištu ili vrtu.

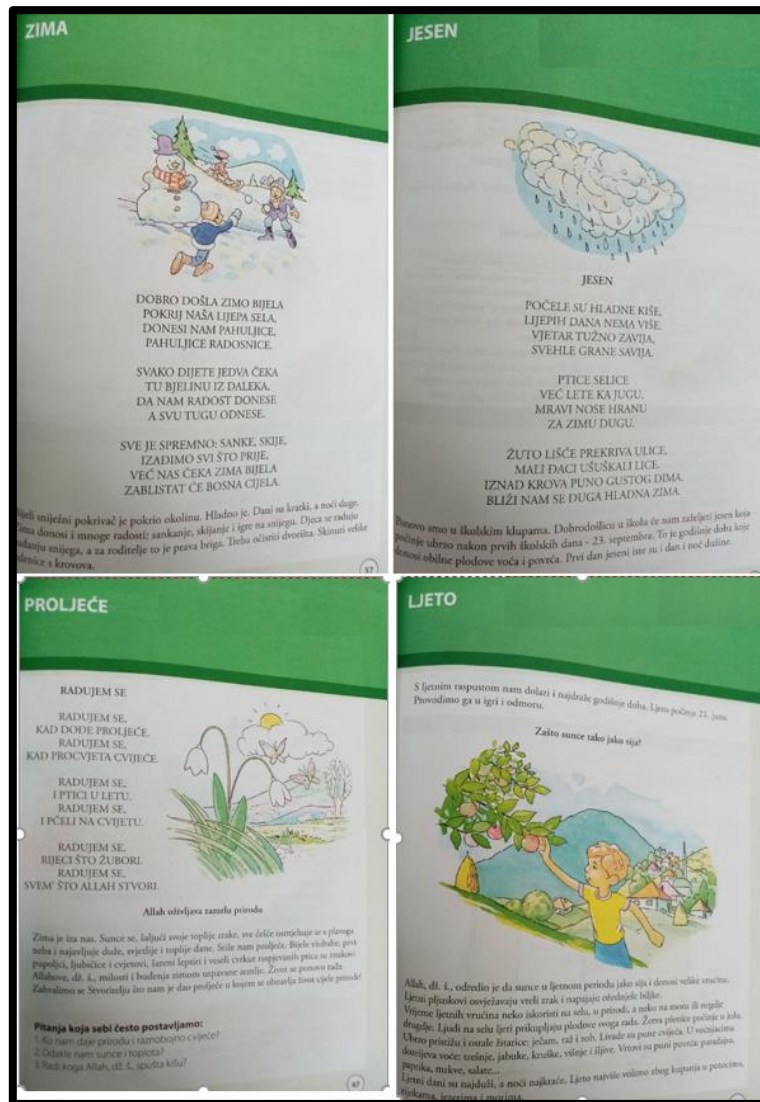
Ilustracija 15. Iskreno prijateljstvo (Tinjak, 2006)

Kroz primjerene sadržaje učenik može u svoje ponašanje da ugradi plemenita svojstva. Tako u trećem poglavlju koje nosi naziv „Islam je naša vjera“ može na primjeren način usvojiti one vrline koje krasi svakog dobrog i plemenitog čovjeka. Posebno je zanimljiv zadatak kroz koji djeca trebaju pokazati kako se osjećaju, a drugi dio odjeljenja treba pogoditi o kojoj emociji je riječ.

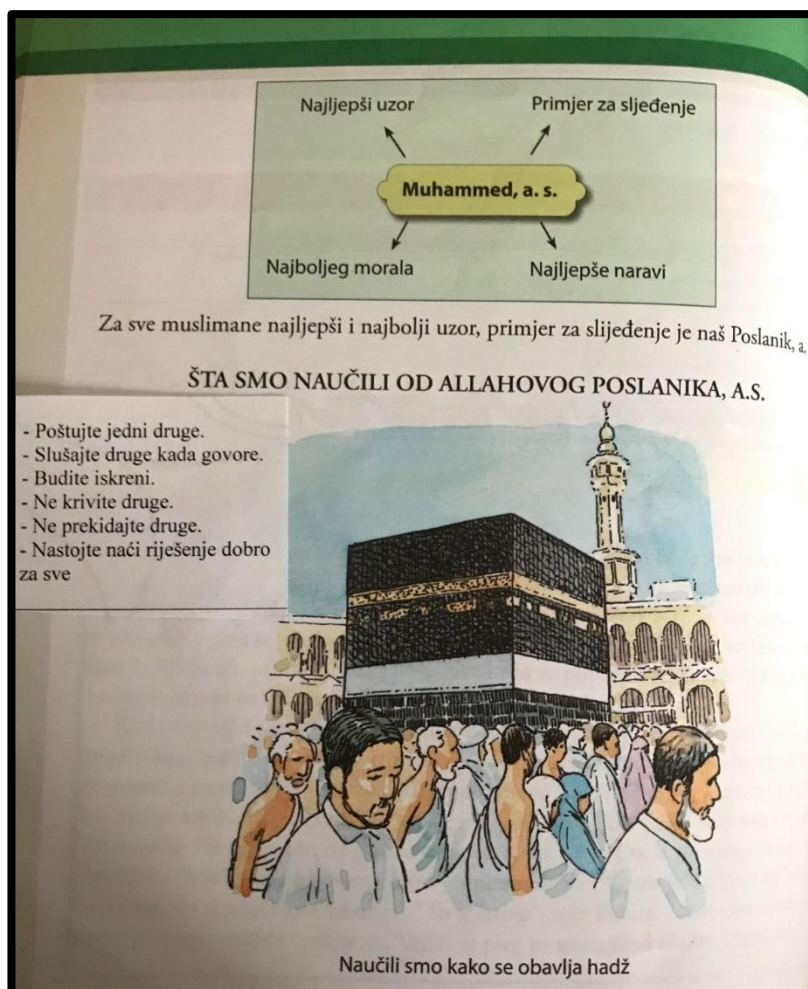
Ilustracija 16. Islam je naša vjera (Tinjak, 2006)

Četvrto poglavlje „Priroda je Božiji dar“, dijete razvija osjećaje o očuvanju okoliša i prirode kao Allahovog dara. Uz to usvajaju znanje o godišnjim dobima te o pojedinim aktivnostima vezane za svako godišnje doba. Navedeno možemo povezati a NPP za drugi razred osnovne škole za predmet „Priroda“ u kojem se navodi da učenici drugog razreda trebaju usvojiti i razumjeti imenovanje godišnjih doba, njihovo trajanje i karakteristike (FMON,2017).

Ilustracija 17. Godišnja doba (Tinjak, 2006)

U petom poglavlju se govori o Muhammedu a.s. kao našem uzoru. Ova tematika je zasigurno primjerena, jer je Poslanik naš uzor u svemu i sve što učimo o Njemu je pozitivno i primjereno. Šest poruka koje smo naučili od Poslanika su zapravo i jedan vid moralnih načela koje je poželjno podučavati djecu od najranijeg uzrasta.

Ilustracija 18. Poglavlje o Muhamedu a.s. (Tinjak, 2006)

Sedmo poglavlje govori o dovi. Dova potiče djecu od najranije dobi da imaju svoje želje i svoje snove i da ih je moguće ostvariti te da budu optimistični i strpljivi jer ono što žele, ako je dobro, sigurno će se ostvariti. Kroz osmo poglavlje „Mubarek dani“ učenik usvaja gradivo o Islamskim praznicima i svečanostima te načinu kako se obilježavaju. U devetom poglavlju „Odnos prema čovjeku- najodabranijem Allahovom stvorenju“, djeca razvijaju osjećaj važnosti porodice te uče koja je njihova uloga u porodici i u društvu. Sva ova poglavlja na primjeren način pružaju mogućnost emotivnog povezivanja učenika sa sadržajem, ali i sa svojom okolinom.

OPLEMENIMO ŠKOLSKO DVORIŠTE

Nаша škola se nalazi na lijepome mjestu. Ima jednu veću i jednu manju zgradu. Ispred nje je veliko školsko igralište. Ograđeno je visokom ogradom. Uz samu školu je botanička bačica sa mnogo različitih vrsta cvijeća. Dosta cvijeća ima ispred samog ulaza u školu. O njemu se brinu vrijedne ruke naše ekološke sekcije. Učiteljica kaže: "Školsko dvorište je ogledalo škole. Ako nam je dvorište uređeno i lijepo, i škola je lijepa." Mi se, zaista, imamo čime ponositi. Otko okopavanja cvijeća, čišćenja dvorišta, i kupljenja otpadaka beino se svi učenici. Ne čekamo da nas neko opominje, mi to činimo sami. Ako nekog vidimo da baca otparke, upozorimo ga na lijep način. Ponosni smo na svoju školu i naše školsko dvorište.

KAKO SE ODNOSITI PREMA ŽIVOTINJAMA

U vrijeme Božijeg Poslanika, a. s., desio se jedan zanimljiv događaj: Jednog dana bilo je jako hladno, pa je neki čovjek naložio vatru da se ogrrije. Blizu vatre bilo je mnogo mrava. Poslanik, a. s., je vidio vatru i mrave. Ne mogavši mimo gledati mrave u opasnosti, zamolio je čovjeka da ugasi vatru. Ovaj je to učinio. A kad je pogledao oko sebe, vidio je mrave. Shvatio je zašto je Poslanik, a. s., želio da on ugasi vatru. Poslanik mu reče: "Ti ćeš biti nagrađen od Allaha, dž. š., zbog svojih plemenitih postupaka prema Njegovim stvorenjima."

TREBAMO ZNATI

Allah, dž. š., je stvorio sve što postoji. Ljudima je povjerio brigu o drugim stvorenjima. Moramo se lijepo odnositi prema njima. O životinjama se trebamo brinuti. Redovno ih trebamo hraniti. Ne smijemo ih udarati ili zlostavljati.

KAKO SE ODNOSITI PREMA PRIPADNICIMA DRUGIH VJERA

Islam nas uči da se lijepo odnosimo prema pripadnicima drugih vjera i da poštujemo njihova uvjerenja. Vjeroučitelj nas je učio da poštujemo druge i drukčije. U mojem razredu ima nekoliko dječaka i djevojčica drugih vjera. Dobro se slažemo. Na odmorima se zajedno igramo. Ponekad razgovaramo i o tome šta smo naučili na vjeronauči. Zaleđučili smo da sve nas vjera uči da vjerujemo u Jednoga Boga. Vjera zabranjuje krađu, laž i nepravdu. Jedni drugima čestitamo vjerske blagdane i dijelimo slatkiše koje dobijemo kao dar.

BRIGA O KOMŠIJI

Muhammed, a. s., je rekao da četrdeset koša sa svih strana čine komšiluk. Komšije su nam nekada važnije od najbliže rodbine. Kad nešto zatreba, komšija je uvijek tu. Naše dužnost je da gajimo lijepe odnose u komšiluku. Moj bašo kaže: "Dobro pazi kad se budi pristojan." U mojem komšiluku ima mnogo djece. Svi se zajedno igramo i čuvamo inovinu u našoj ulici. Drago nam je da je lijepa. Ako vidimo da neki prolaznik ostavi smeće, mi ga upozorimo na lijep način. U našem komšiluku živi jedna stara nena. Djeca u našoj ulici su se dogovorila da joj svaki dan neko od nas kupi šta treba i pomenogae joj u kući. Nenu to raduje. Kad god ima nekakih slatkiša, sve nas pozove i počasti.

Ilustracija 19. Odnos čovjeka prema drugima (Tinjak, 2006)

Moramo imati u vidu da djeca i ovog uzrasta uglavnom nemaju mogućnost zaključivanja na osnovu logičkih operacija, već su njihova razmišljanja konkretna i pod uticajem vizualnih dojmova. Obzirom da djeca već imaju znanje o pisanju slova, smatramo da zadaci koji uključuju ovu aktivnost mogu biti primjereni uzrastu drugog razreda. Smatramo da djeca mogu usvajati malo duže tekstualne sadržaje u obliku pjesmica i recitacija. Osim toga, želimo napomenuti da

bi u udžbeniku za drugi razred trebalo više da bude aktivnosti crtanja jer se djeca ovog uzrasta još uvijek najbolje snalaze u tome.

5.4 Neprimjereni sadržaji Vjeronauke 2

Kada je riječ o neprimjerenom sadržaju i njega pronalazimo u Vjeronauci 2. Na stranici 25. Vjeronauke 2 nalazi se zadatak: „Razmisli i dopuni:

Riječ drugari znači _____

Riječ jaran znači _____“

Na ovo pitanje učenici ne mogu odgovoriti, prvo: nemaju prije toga nikakvo objašnjenje na osnovu kojeg bi izveli usporedbu, drugo: u ovom stadiju razvoja oni još ne mogu komparirati i vršiti apstraktnu usporedbu. Bolje bi bilo da je prije toga prezentovana priča o dječaku koji je imao drugare i jarane.

Na stranici 65. Vjeronauka 2 postoji zadatak da djeca nacrtaju karavanu koja ide kroz pustinju. Djeca u tom dobu vole konkretne crteže. Tako da obično u ovom zadatku djeca će crtati lik Muhameda a.s., što nije poželjno prema islamskom vjerovanju, a i karavana je za njih više apstraktan pojam. U samoj definiciji pojma karavana mnogo je riječi koje zasigurno djeca ovog uzrasta ne mogu razumjeti. „*Karavan-saraji su cestovna svratišta za prihvaćanje i smještaj karavana, često i lokalna trgovačka središta odnosno vojna uporišta*“ (Iran dustan, 2016).

Priče o Muhamedu a.s. na stranicama 61. 63 i 66 Vjeronauke 2 prepune su riječi koje su teško razumljive za ovaj uzrast, npr.: Jesrib, monah, Sirija, prijašnje Objave i sl. Ovi pojmovi su dosta apstraktni i teško ih je približiti djeci ovog uzrasta. Sam sadržaj priča je preopširan. Ove priče bi trebalo obraditi u nekim starijim razredima. Postavlja se pitanje koja je uopšte svrha obrade ovih priča u drugom razredu ako djeca ne razumiju sadržaj istih. Samim tim, priča nema nikakvog uticaja na pobuđivanju njihovih pozitivnih osjećaja prema Posalniku a.s.

Isto tako na stranici 68. Vjeronauke 2 stoji da je Muhamed a.s.primjer za slijedenje. Djeca ovog uzrasta nemaju predstavu kako neko ko nije živ može da se slijedi. Oni riječ sijediti ne mogu razumijeti kao odrasli. Predlažemo da se zamijene riječi slijediti riječima poput slušati njegove upute, ponašati se kako nam je on preporučio i slično.

Na stranici 76. Vjeronauke 2 je nastavna jedinica kojom bi nastavnik trebao obraditi uzimanje abdesta. Problemi su, prvo: za ovaj uzrast je teško naučiti redoslijed uzimanja abdesta, nijet na arapskom jeziku je nerazumljiv obzirom da se na području države Bosne i Hercegovine pričaju

bosanski, hrvatski i srpski jezik, a ista se nastavna jedinica ponavlja više puta u udžbenicima vjeronauke viših razreda. Ovaj zadatak će moći samo uraditi djeca koja pohađaju uporedo i mektebsku nastavu jer je propisano u prvoj godini učenje praktične upotrebe abdesta, a u drugoj nijet (Medžlis Islamske Zajednice, 2004). Djeca koja ne pohađaju mektebsku nastavu neće moći da urade navedeni zadatak. Shodno tome, možemo reći kako je navedeni zadatak neprimjeren sadržaj udžbenika drugog razreda.

Na stranici 94. Vjeronauke 2 navodi se da djeca trebaju naučiti značenje nekih arapskih riječi koje se spominju kod učenja tespiha. Ovaj zadatak je neprimjeren za ovaj uzrast, jer oni još ne mogu da shvate i povežu da neke riječi mogu da znače isto, a da se izgovaraju drugačije.

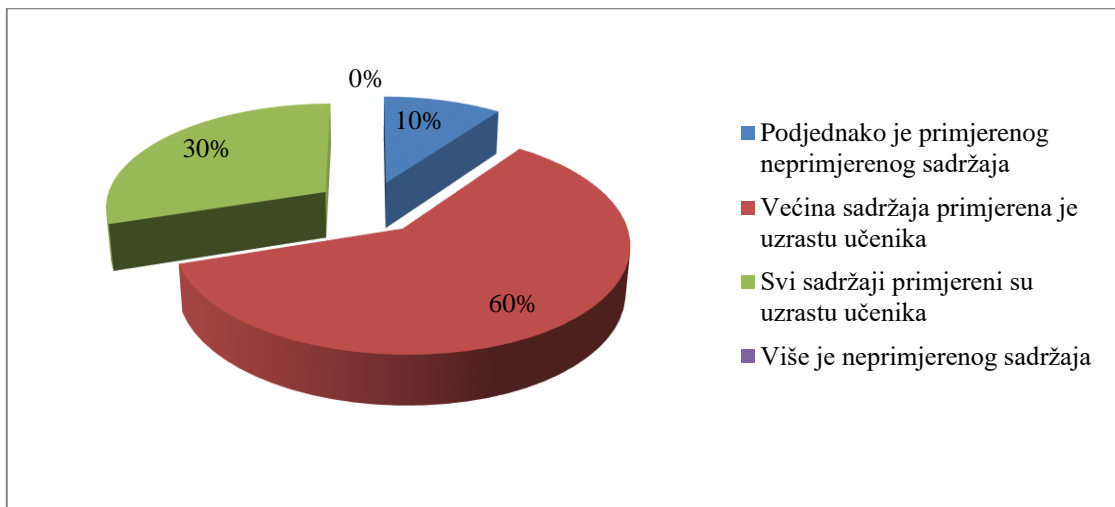
Na strani 101. Vjeronauke 2 djeca imaju zadatak da popune: 622 godine, 354 ili 355 dana, a djeca u drugom razredu, iz nastavnog predmeta matematika, uče brojeve samo do 20 dok se u drugom polugodištu spominju desetice. Ovo je podatak koji nam govori da tokom izrade udžbenika nisu uzeti u obzir korelacijski odnosi među predmetima vjeronauka i matematika, jer se ne mogu tražiti brojevi za taj uzrast, ako iz matematike nisu obrađeni, bez obzira koliko mi bili uvjereni da to nije teško za djecu (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2017).

Na stranici 105. Vjeronauke 2, prikazan je zadatak kroz koji djeca trebaju znati govor o noći Kadr. Zašto bi djeca trebala znati da se u toj noći opraštaju manji grijesi, jer njima se ne pišu grijesi? Trebalo bi više sadržaja ove nastavne jedinice posvetiti ljepotama ove noći. Na stranici 113. Vjeronauke 2 djeca imaju zadatak da nacrtaju mezarje/šehitluka. Nastavnik treba djeci ovog uzrasta pokušati objasniti riječ šehid. Kako? Kako djeci objasniti da su to borci na Allahovom dž.š. putu? Kako objasniti kakav je to put? Kako izgleda i slično? Podsjećanje djece ovog uzrasta na rat, smrt i pogibije nije poželjno jer može traumatski djelovati. S obzirom na aktualnosti današnjih nasrtaja medija na Islam i vjeronauku, moglo bi se s pravom reći da ovi termini djecu odgajaju u duhu nasilja.

6. Analiza rezultata istraživanja dobivenih upitnikom za nastavnike

U ovom dijelu rada, cilj je rezultatima, dobivenih anketnim upitnikom, prikazati odgovore na postavljena istraživačka pitanja. Upitnik za prvi razred osnovne škole sastoji se od šest pitanja na koja su nastavnici trebali dati odgovore. Pitanja su konstruisana na osnovu udžbenika. U nastavku ćemo prikazati rezultate istraživanja pomoću pita grafikona.

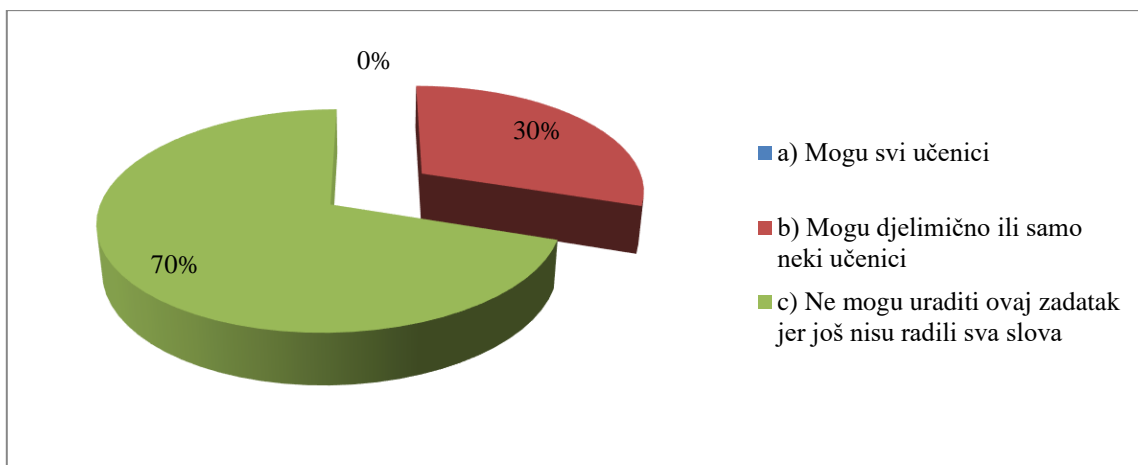
6.1. Rezultati istraživanja – odgovori nastavnika Islamske vjeronauke o sadržaju udžbenika za prvi razred

Grafikon 1. Primjerenost sadržaja u udžbeniku islamske vjeronauke za I razred osnovne škole

Kao što možemo vidjeti iz prethodnog grafika 60% ispitanika smatra da je većina sadržaja primjerena uzrastu učenika i razreda osnovne škole. S druge strane samo 10% ispitanika smatra da je podjednako zastupljeno i primjerenog i neprimjerenog sadržaja. Prethodnom analizom udžbenika Vjeronauka 1 zaključili smo da preteže primjereni sadržaju uzrastu djece prvog razreda u odnosu na neprimjereni.

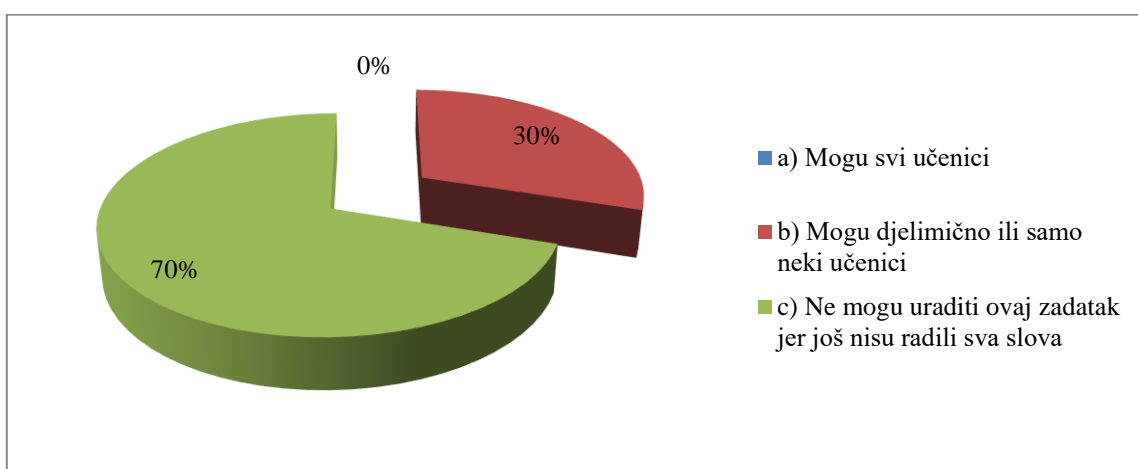
U udžbeniku Vjeronauka 1 (vjeronauke za prvi razred osnovne škole), na stranici 28. u lekciji „Moja porodica“ se od djece traži da spoje nazive sa rodbinskim srodstvom. Shodno tome, ispitanici su dobili zadatak da ustanove da li učenici ovog uzrasta mogu da ispune navedeni zadatak, obzirom da ne znaju čitati.

Grafikon 2. Mogućnost učenika prvog razreda za povezivanjem pojmova iz lekcije „Moja porodica“

Rezultati sa prethodnog grafika pokazuju da 70% ispitanika smatra da učenici ne mogu uraditi traženi zadatak iz lekcije „Moja porodica“ jer još uvijek nisu usvojili svako slovo iz abecede. Niti jedan od ispitanika ne smatra da svi učenici mogu da urade navedeni zadatak, a samo 30% smatra da neki učenici djelomično mogu da urade navedeni zadatak. Ovaj podatak ide u prilog prijedlogu da se nastavna lekcija „Moja porodica“ preoblikuje i prilagodi uzrastu djece, a to mogu učiniti upotrebom ilustracija ili crtanjem jer je taj način svakako bliži djeci u odnosu na pisanje.

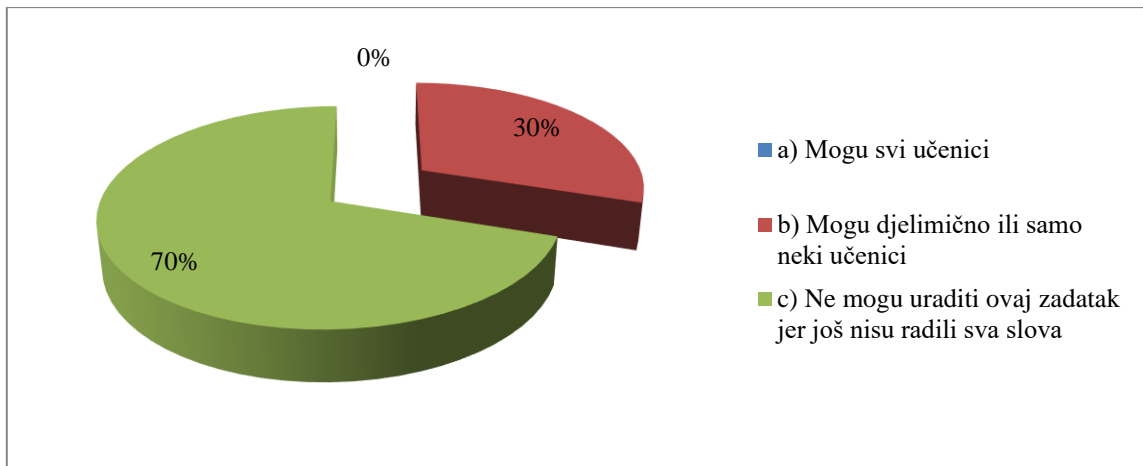
Na stranici 29. knjige vjeronauke za prvi razred od djece se traži da popune porodično stablo gdje će u kvadratiće upisivati imena članova svoje porodice.

Grafikon 3. Mogućnost učenika prvog razreda za popunjavanjem porodičnog stabla

Rezultati sa prethodnog grafika pokazuju da 70% ispitanika smatra da učenici ne mogu da popune porodično stablo gdje će u kvadratiće upisivati imena članova porodice, jer još uvijek nisu usvojili svako slovo abecede. Niti jedan od ispitanika ne smatra da svi učenici mogu da urade navedeni zadatak, a samo 30% smatra da neki učenici djelomično mogu da urade navedeni zadatak.

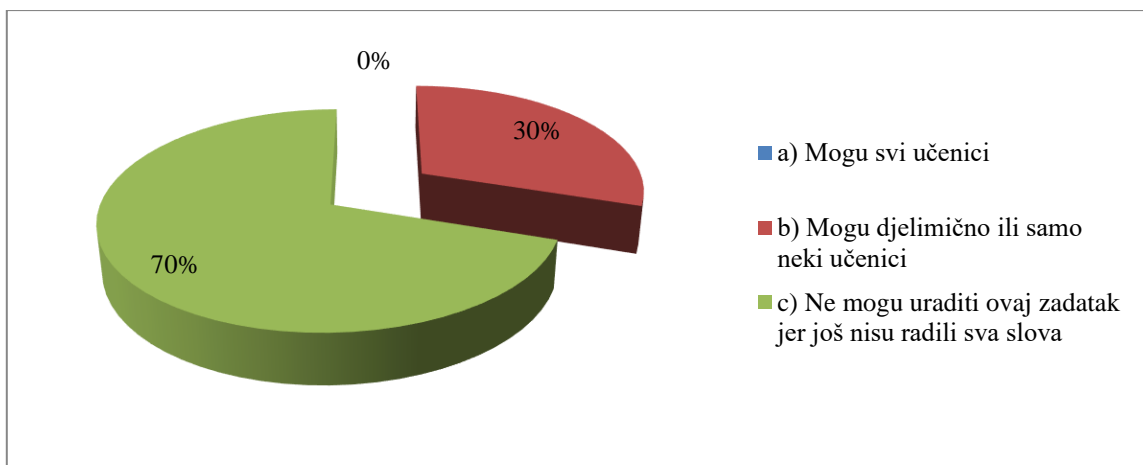
Na stranici 45. vjeronauke 1 je igrokaz u kojem bi trebala sudjelovati djeca.

Grafikon 4. Mogućnost učenika prvog razreda za igrokaz

Rezultati sa prethodnog grafika pokazuju da 70% ispitanika smatra da učenici ne mogu da učestvuju u igrokazu, jer još uvijek nisu usvojili svako slovo abecede. Niti jedan od ispitanika ne smatra da svi učenici mogu da urade navedeni zadatak, a samo 30% smatra da neki učenici djelomično mogu da urade navedeni zadatak. Učestvovanje u igrokazu je moguće samo uz asistiranje nastavnika i/ili drugih stručnih saradnika koji će usmeno prenositi tekst igrokaza.

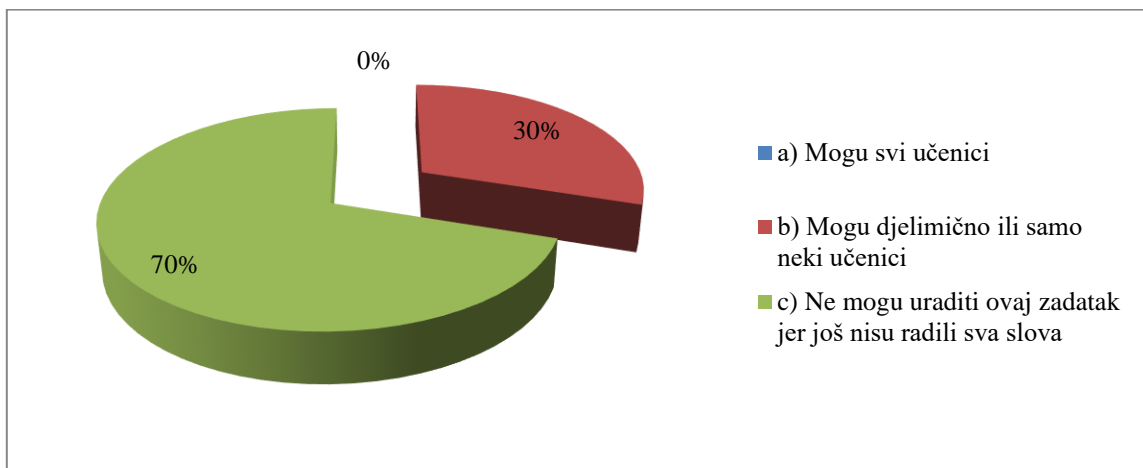
Na stranici 65. djeca imaju zadatak da u srce upišu lijepe riječi.

Grafikon 5. Mogućnost učenika prvog razreda da u srce upišu lijepe riječi

Rezultati sa prethodnog grafika pokazuju da 70% ispitanika smatra da učenici ne mogu da upišu u srce lijepe riječi, jer još uvijek nisu usvojili svako slovo abecede. Niti jedan od ispitanika ne smatra da svi učenici mogu da urade navedeni zadatak, a samo 30% smatra da neki učenici djelomično mogu da urade navedeni zadatak.

U upitniku za nastavnike je pitanje: U udžbeniku vjeronauke za prvi razred osnovne škole, u nastavnoj jedinici „Allahov poslanik Muhammed alejhi selam“, na stranici 56, imamo zadatak u kojem učenici trebaju dopuniti rečenicu, a još nisu učili sva slova. Da li učenici ovog uzrasta mogu uraditi ovaj zadatak?

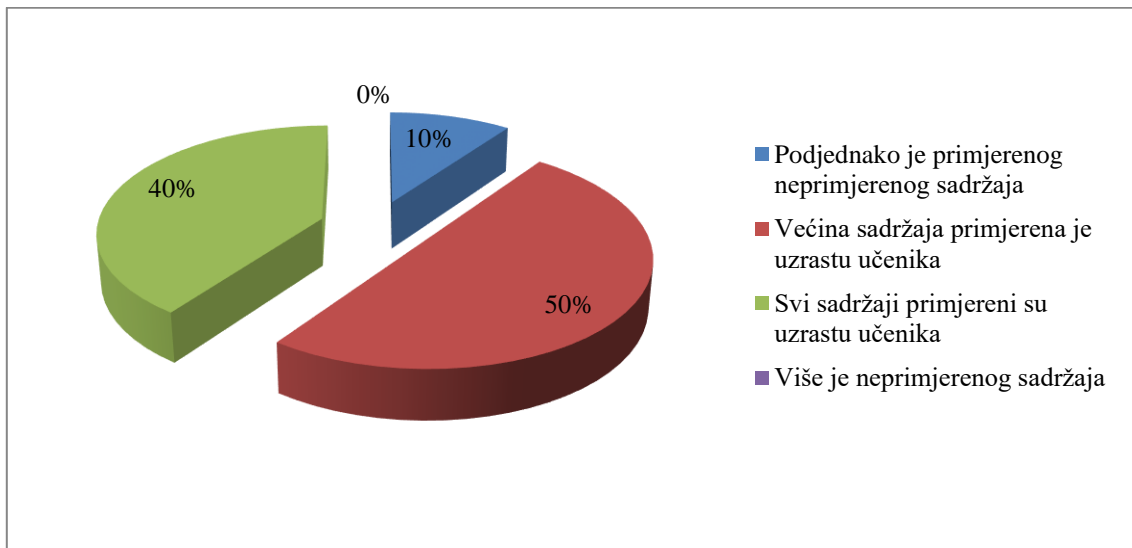
Grafikon 6. Mogućnost učenika da dopune rečenicu

Rezultati sa prethodnog grafika pokazuju da 70% ispitanika smatra da učenici ne mogu da dopune rečenicu, jer još uvijek nisu usvojili svako slovo abecede. Niti jedan od ispitanika ne smatra da svi učenici mogu da urade navedeni zadatak, a samo 30% smatra da neki učenici djelomično mogu da urade navedeni zadatak.

Prethodno navedeni rezultati istraživanja pokazuju, kako nastavnici smatraju da učenici ne mogu raditi zadatke postavljene u udžbeniku Vjeronauke za prvi razred osnovne škole, obzirom da učenici nisu još uvijek naučili sva slova, iako se u cjelini 60% ispitanika slaže sa tezom da su sadržaji udžbenika primjereni uzrastu za I razred. Shodno navedenom, potrebna je korekcija sadržaja Vjeronauke I te postavljanje zadataka koji će odgovarati uzrastu učenika. Bitno je istaći da, niti jedan nastavnik Islamske vjeronauke za prvi razred, nije imao prijedlog prilagodbe sadržaja udžbenika sa uzrastom učenika.

6.2. Rezultati istraživanja – odgovori nastavnika Islamske vjeronauke o sadržaju udžbenika za drugi razred

Upitnik za nastavnike koji predaju Islamsku vjeronauku za drugi razred osnovne škole sastoji se od jedanaest pitanja na koja su nastavnici trebali dati odgovore. Pitanja su konstruisana na osnovu udžbenika. U nastavku prikazujem rezultate istraživanja pomoću pita grafikona.

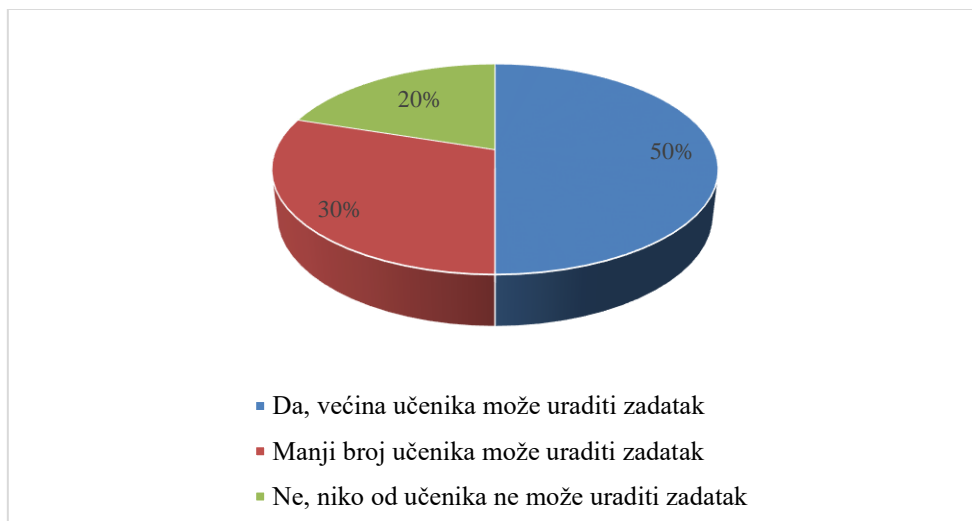
Grafikon 7. Primjerenost sadržaja u udžbeniku Islamske vjeronauke za II razred osnovne škole

Prethodni grafik pokazuje primjerenost nastavnog sadržaja udžbenika Islamske vjeronauke za II razred osnovne škole. Od ukupnog broja ispitanika 50% smatra da je većina sadržaja primjerena uzrastu učenika, dok 40% ispitanika smatra da su svi sadržaji primjereni uzrastu učenika. Ovi rezultati pokazuju kako su nastavnici uvjereni u primjerenost sadržaja i kako bi se prema istim trebao bazirati i daljnja nastava vjeronauke. Rezultate istraživanja možemo povezati sa istraživanjem autora Kovačevića (2011) „Primjerenost nastavnih sadržaja „islamske vjeronauke“ uzrastu učenika prvog i drugog razreda osnovne škole“, u kojem se navodi da 70% ispitanika smatra da je većina sadržaja primjerena uzrastu 2 razredu, a 20 % njih smatra da su svi primjereni sadržaji.

U udžbeniku Vjeronauka 2 (vjeronauke za drugi razred osnovne škole), na stranici 25. nalazi se zadatak: „Razmisli i dopuni:

Riječ drugari znači _____

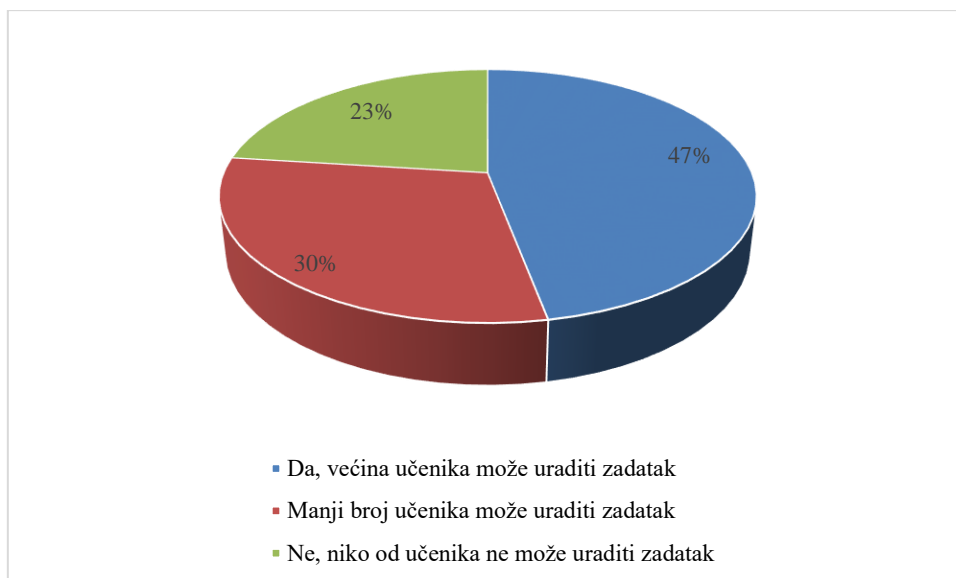
Riječ jaran znači _____“

Grafikon 8. Mogućnost učenika da dopune rečenicu

Prethodni grafik nam pokazuje da 50% ispitanika smatra da veći broj učenika može uraditi zadatak dopunjavajna rečenice, dok samo 20% njih smatra da niko od učenika ne može uraditi ovaj zadatak. S druge strane 30% ispitanika smatra da manji broj učenika može uraditi zadatak. Nastavnici smatraju da učenici ipak djelomično mogu razumijeti sadržaj udžbenika te da je primjeren njihovom uzrastu. Obzirom da, kako smo i prethodno spomenuli, djeca ovog uzrasta nisu savladala vještinu pisanja te da kognitivni nivo ličnosti ne podrazumijeva razumijevanje apstraktnih pojmova, potrebno je prilagoditi zadatak uzrastu. Time se povećava vjerovatnoća da više učenika, a ne samo njih 50% urade zadatak.

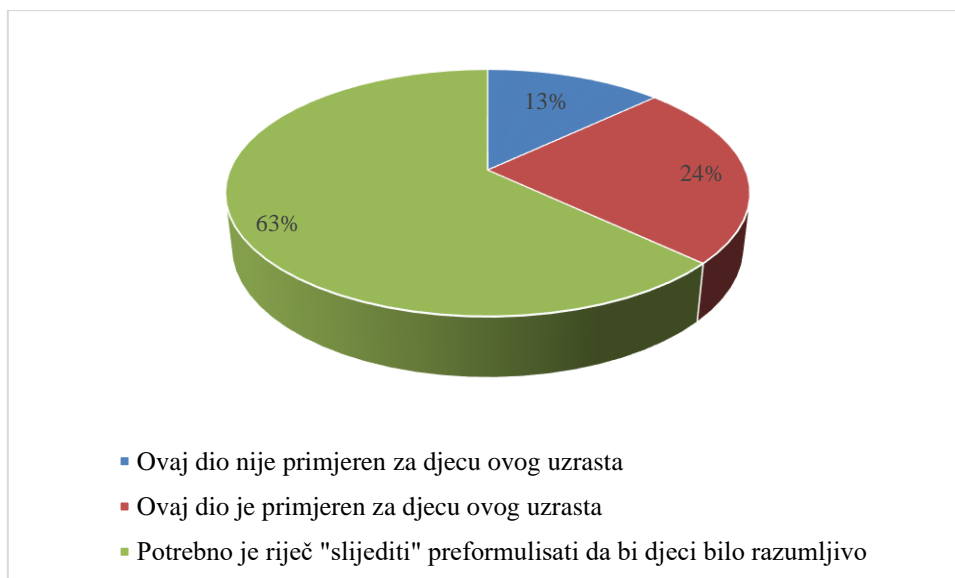
Na stranici 65. Vjeronauka 2 postoji zadatak da djeca nacrtaju karavanu koja ide kroz pustinju. Djeca u tom dobu vole konkretne crteže, karavana je za njih više apstraktan pojam. Da li djeca mogu uraditi ovaj zadatak?

Grafikon 9. Mogućnost učenika da crtaju

Obzirom da je crtanje ipak aktivnost koju djeca vole od rane dobi, 47% ispitanika smatra da većina učenika može uraditi zadatak da nacrtaju karavan koji ide kroz pustinju. Osim toga, 30% ispitanika smatra da manji broj učenika može uraditi navedeni zadatak. Ovi nam podaci govore kako nastavnici smatraju da je crtanje primjereno uzrastu učenika drugog razreda i kako navedenu aktivnost učenici mogu bez problema uraditi. Samo 23% ispitanika smatra da niko od učenika ne može uraditi navedeni zadatak. Rezultate istraživanja možemo povezati sa navodima autora Košalin (2019) koji ističe da učenici u drugom razredu mogu obavljati zadatke crtanja.

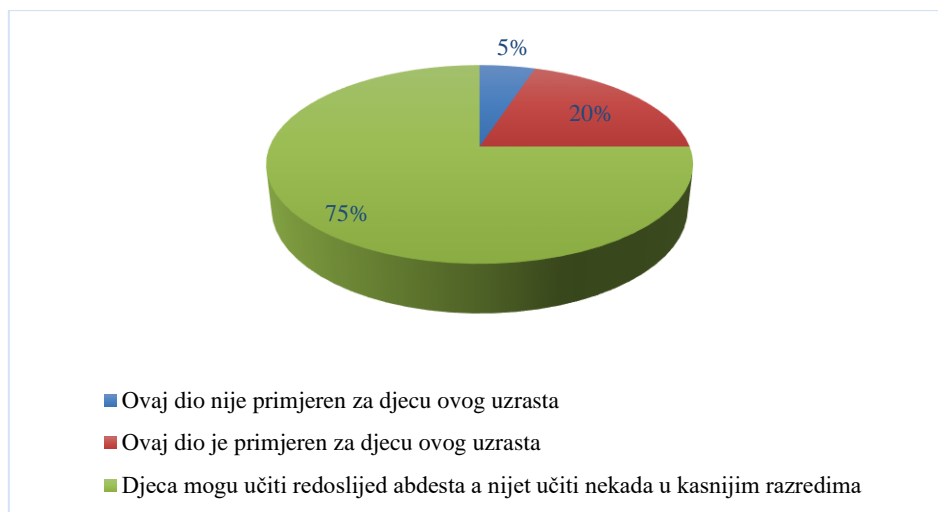
Na stranici 68. Vjeronauke 2 stoji da je Muhammed a.s. primjer za slijeđenje. Obzirom da djeca ovog uzrasta ne mogu razumjeti riječi *slijediti* kao odrasli, te da nemaju predstavu o tome kako se neko ko nije živ može slijediti potrebno je pojednostaviti pojam.

Grafikon 10. Mogućnost učenika da razumiju riječ „slijediti“

Od ukupnog broja ispitnika 13% njih smatra da djeca uzrasta II razreda ne mogu shvatiti pojmove „slijediti“. Ostatak uzorka, 63% ispitanika smatra da o ovim stvarima trebaju učenici učiti u starijim razredima, dok 24% njih smatra da je navedeni dio primjeren učenicima ovog uzrasta. Djeci ovog uzrasta je poželjno pojašnjavati i pojednostaviti svaki pojam, naročito apstraktni. Glagol *slijediti* se može praktično prikazati, kroz crtež ili priču, a sve u cilju lakšeg razumijevanja.

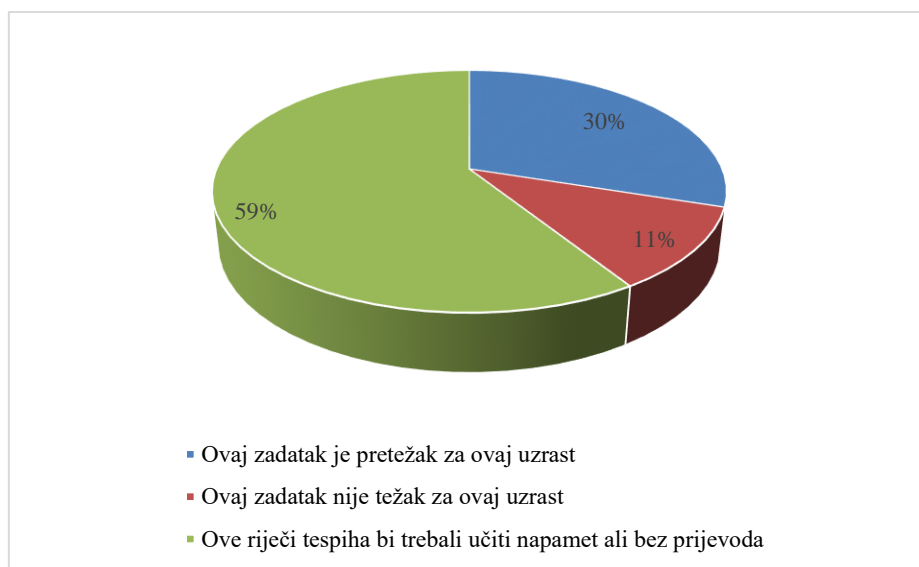
Naredno pitanje glasilo je: Na stranici 76. Vjeronauke 2 je nastavna jedinica kojom bi nastavnik trebao obraditi uzimanje abdesta. Problemi su, prvo: što je za ovaj uzrast teško da nauče redosljed uzimanja abdesta, nijet na arapskom jeziku je težak, a ista se nastavna jedinica ponavlja više puta u udžbenicima vjeronauke viših razreda. Da li je ovaj sadržaj primjeren za djecu drugog razreda?

Grafikon 11. Mogućnost učenika da razumiju uzimanje abdesta

Što se tiče razumjevanja učenika za uzimanjem abdesta, 75% ispitanika smatra da djeca uzrasta drugog razreda mogu učiti redoslijed abdesta, a njih 20% da je sadržaj primjer za djecu ovog uzrasta dok 5% smatra da sadržaj nije primjeren za djecu ovog uzrasta. Možemo reći da su navedeni odgovori razumljivi jer je djeci uzimanje abdesta zanimljivo i brzo ga savladaju.

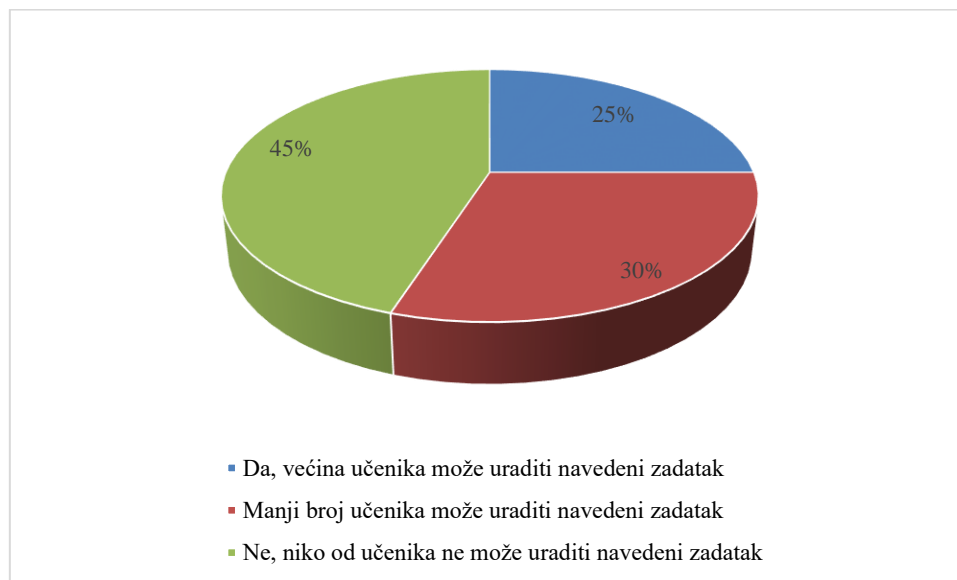
Na stranici 94. Vjeronauke 2 piše da djeca trebaju naučiti značenje nekih arapskih riječi koje se spominju kod učenja tespaha.

Grafikon 12. Mogućnost učenika da nauče značenje nekih arapskih riječi kod tespaha

Arapski jezik je generalno težak jezik za savladati. Međutim, prilikom obavljanja molitve ovaj proces je nešto lakši. Od ukupnog broja ispitanika 59% smatra da djeca, riječi koje se spominju kod tespiha, trebaju učiti napamet bez prijevoda. S druge strane 30% ispitanika smatra da je navedeni zadatak pretežak za ovaj uzrast.

U nastavnoj jedinici "Nova Hidžretska godina", na strani 101, navedena je uputa da učenici popune zadatak u kojem se navode cifre 622, 354, 355, a po NPP iz predmeta matematika (FMNO, 2017) su učili brojeve do 20. Obzirom da učenici nisu radili brojeve veće od 20, da li mogu uraditi zadatak?

Grafikon 13. Mogućnost učenika za popunjavanjem zadatka brojevima

Rezultati istraživanja pokazuju da 25 % ispitanika smatra da učenici drugog razreda mogu popuniti zadatak u kojem navode cifre 622, 354, 355, dok s druge strane 45% ispitanika smatra da niko od djece ne može uraditi navedeni zadatak, jer se prema NPP u drugom razredu uče brojevi do 20. Rezultate istraživanja možemo povezati sa istraživanjem autora Kovačević (2011) u kojem se navodi da 60% djece ne može da uradi zadatak popunjavanja u kojem se navode cifre 622, 354, 355.

Na stranici 114. Vjeronauke 2 djeca imaju zadatak da nacrtaju djecu kako čiste mezarje/šehitluke. Nastavnik treba djeci ovog uzrasta pokušati objasniti riječ šehid.

Grafikon 14. Mogućnost učenika da nacrtaju mezarje

Rezultati istraživanja pokazuju i to da 52% ispitanika smatra da djeca u drugom razredu ne trebaju da znaju značenje pojma šehid, nego da o tim stvarima trebaju učiti u starijim razredima. Samo 23% ispitanika smatra da djeca ovog uzrasta trebaju i mogu shvatiti značenje riječi šehid.

Prethodno navedeni rezultati istraživanja pokazuju, kako nastavnici smatraju da učenici mogu raditi zadatke postavljene u udžbeniku Vjeronauke za II razred osnovne škole, obzirom da učenici shvataju mnoge pojmove iz sadržaja. Međutim, određeni procenat ispitanika smatra da pojedini sadržaji nisu primjereni uzrastu učenika te je potrebna prilagodba sadržaja uzrastu učenika. Neki od prijedloga prilagodbe koje su naveli nastavnici Islamske vjeronauke za drugi razred su prikazani u tabeli br. 2. Prijedlog je navelo pet nastavnika.

Tabela 2. Prijedlozi nastavnika o prilagodbi sadržaja udžbenika Vjeronauka II uzrastu učenika

Redni broj	Prijedlog
1	<i>Potrebno je promijeniti sadržaj u udžbeniku, ali to bi zahtijevalo vremena i energije. (E.Z.)</i>
2	<i>Pa kada već ne možemo mijenjati udžbenik onda je na nama (nastavnicima) da što jednostavnije prenesemo sadržaj djeci. (K.B.)</i>
3	<i>Svaku lekciju pripremiti kod kuće onako kako će je učenici najlakše shvatiti. (A.S.)</i>
4	<i>Svaki sadržaj odglumiti/praktično pokazati djeci i sve zadatke koji traže da djeca pišu odgovore, realizovati usmeno. (A.M.)</i>
5	<i>Kroz stručni aktiv nastavnika predložiti promjene sadržaja udžbenika. (A.F.)</i>

ZAKLJUČAK

Osnovna uloga vjeronauke jeste da pomogne i da veliki doprinos u realizaciji kvalitetnog odgoja i obrazovanja mladih. Vjeronauka se zalaže za promociju moralnih načela i svih pozitivnih vrijednosti u društvu. Učenici na časovima vjeronauke odgajaju se na veličanstvenim primjerima bogobožnosti i poštenja, koje možemo naći u historiji naših slavni i čestitih predaka. Ti primjeri ostavljaju najdublji trag na ponašanje učenika i njihov odnos prema drugima i prema životu općenito.

Gradivo u udžbenicima islamske vjeronauke prvog razreda trebalo bi omogućiti djeci da zadrže dovoljno pažnje na određenom gradivu. Djeca ovog uzrasta su pretežno navikla igrati se pa im je teško održati pažnju. Ovaj podatak je važak kod kreiranja udžbenika, ali također i za nastavnika. Potrebno je naglasiti da se za ovaj uzrast izbjegavaju duge pjesmice, odnosno tekstovi dužeg sadržaja. U okviru predmeta, učenici razmišljaju, istražuju i postavljaju pitanja o svemu i svačemu (svijetu, životu, prirodi i Bogu) i uče da je život vrijednost i Božiji dar.

Sadržaji iz udžbenika Vjeronauka 1, govore o lijepom ponašanju i odnosu prema drugima osobama i stvarima. Upravo ovi sadržaji trebaju biti u nastavnom planu i programu, kao i udžbenicima Vjeronauke za 1. razred, pa čak i u nekim drugim udžbenicima, jer je jedna od osnovnih funkcija škole odgojna funkcija i svi predmeti trebaju upućivati na to. Primjereni sadržaji u potpunosti odgovaraju uzrastu djece. Smatramo da navedeni udžbenik ne treba mijenjati, nego samo nadopunjavati već postojeće dijelove. Ono što bi istakli kao pozitivnu stranu udžbenika Vjeronauke za prvi razred jeste razvijanje sposobnosti kod djece kao što su: uočavanje stvari i pojava u okolini, prepoznavanje, imenovanje, korištenje, zadržavanje pažnje, razvoj pamćenja, zapažanje detalja, razvijanje rječnika, mašte i sl. Sadržaj udžbenika Vjeronauke za drugi razred treba da pruži i motivira nastavnika na ovakav vid artikulacije časa. Gradivo ne treba da je nametljivo i grubo. Didaktički gledano udžbenik treba da pruža one činjenice i sadržaje koje će ići u korist formiranju kompletne ličnosti.

Moramo imati u vidu da djeca i ovog uzrasta uglavnom nemaju mogućnost zaključivanja na osnovu logičkih operacija, već su njihova razmišljanja konkretna i pod uticajem vizualnih dojmova. Obzirom da djece već imaju znanje o pisanju slova, smatramo da zadaci koji uključuju ovu aktivnost mogu biti primjereni uzrastu drugog razreda. Smatramo da djeca mogu da usvoje malo duže tekstualne sadržaje u obliku pjesmica i recitacija. Osim toga, želim napomenuti da bi u udžbniku za drugi razred trebalo više da bude crtanja jer se djeca ovog uzrasta još uvijek najbolje snalaze u tome.

Prethodno navedeni rezultati istraživanja pokazuju, kako nastavnici smatraju da učenici ne mogu raditi zadatke postavljene u udžbeniku Vjeronauke za I razred osnovne škole, obzirom da učenici nisu još uvijek naučili svako slovo abecede, iako se u cjelini 60% ispitanika slaže sa tezom da su sadržaji udžbenika primjereni uzrastu za I razred. Također, rezultati istraživanja pokazuju, kako nastavnici smatraju da učenici mogu raditi zadatke postavljene u udžbeniku Vjeronauke za II razred osnovne škole, obzirom da učenici shvataju mnoge pojmove iz sadržaja udžbenika. Međutim, postoje i sadržaji koje djeca ne mogu razumijeti i zadaci koje djeca ne mogu realizovati. Skladno tome, potrebno je preoblikovati sadržaj i zadatke odnosno učiniti ih razumljivim učenicima. Nekada to možemo uraditi kroz usmena izlaganja, praktične zadatke, igre uloga, upotrebom multimedijalnih sadržaja i slično.

Na osnovu sprovedenog anketnog upitnika, u konačnici smo ostvarili cilj istraživanja i ispitali u kojoj mjeri su primjereni sadržaji islamske vjeronauke za prvi i drugi razred osnovne škole. Iako udžbenici sadrže jednim dijelom primjerene sadržaje za učenike poput sadržaja o uzimanju abdesta koji je praktično izvodljiv i samim time zanimljiv za djecu ovog uzrasta, postoji i određen broj neprimjerenog sadržaja.

Mnogi sadržaji iz oba udžbenika zahtijevaju razumijevanje apstraktnih pojmova i pisanje teksta odnosno odgovora na postavljena pitanja. Od djece prvog razreda nije moguće tražiti logičko zaključivanje niti ispravno pisanje. Djeca, prvog razreda, nisu u mogućnosti izražavati se pismeno putem slova, jer slova uče tek u drugom polugodištu. Navedene neprimjerene sadržaje treba preoblikovati da budu jednostavnija i primamljivija djeci te da ih mogu lahko savladati.

Kako bi se premostila zastupljenost neprimjerenog sadržaja u udžbenicima nastavnici su predložili pojednostavljenje istog putem praktičnog pokazivanja sadržaja ili putem usmenog izlaganja. Izmjene sadržaja uz saglasnost stručnog aktiva i drugih nadležnih tijela zahtjevalo bi mnogo vremena i energije.

Iako je ova verzija analiziranih udžbenika većinom ispunjena primjerenim nastavnim sadržajima, ovo ne bi trebala biti konačna verzija udžbenika, već bi trebalo da svaki novi udžbenik bude izložen stalnom evaluacijskom praćenju i da se mijenjaju shodno ukazanim potrebama. Također je jako važno voditi računa o korelaciji sa drugim predmetima i povezivati sadržaje.

Važna napomena jeste da dobiveni rezultati prezentiraju sliku pojedinih nastavnika osnovnih škola u Kantonu Sarajevo te se ne mogu generalizirati. Prijedlog za daljnja istraživanja je

primjeniti veći broj uzorka i izvršiti komparaciju većeg broja kantona u BIH. Također, istraživanje koje bi u velikoj mjeri doprinijelo adekvatnijoj primjerenosti sadržaja uzrastu djece je i primjena određene nastavne metode kao dominantne u nastavi islamske vjeronauke. Prijedlog nastavnih metoda: metoda dramatizacije, metoda demonstracije, metoda ilustracije i slično.

LITERATURA

1. Alibašić, A. (2008). *Vjersko obrazovanje u javnim školama u Bosni i Hercegovini: Ka modelu koji podržava suživot i uzajamno razumijevanje*. Sarajevo: FOD.
2. Buggle, F. (2002). *Razvojna psihologija Jeana Piageta*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Bogičević, M. (1974). *Tehnologija savremene nastave*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
4. Begović, I. (2017). *Vjeronauka za prvi razred osnovne škole*, El Kalem.
5. Dweck, C. S. (2000). *Self-Theories: Their role in motivation, personality, and development*. Philadelphia: Psychology Press.
6. *Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke*, (2017). Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u FBiH, Dostupno na: <https://skolegijum.ba/static/files/pdf/docs/52df9345338c0.pdf> (24.06.2021. 14:30..)
7. Garmaz, J. (2005). Sadržajni aspekti didaktike školskog vjeronauka. *Crkva u svijetu*. Vol. 40 No. 3.
8. Husremović. Dž., Powell. S., Šišić.A., Dolić.A., (2007). *Obrazovanje u BiH: Čemu učimo djecu?*, Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina.
9. Ibrahimović, N. (2015). Osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje u BiH (tranutno stanje i perspektive reforme, Inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH.
10. Irandustan (2016). *Karavan-Saraji*. Dostupno na: <https://www.hid-irandustan.hr/index.php/o-iranu/kultura/arhitektura/karavan-saraji>(24.06.2021. 14:30..)
11. Kragulj, S. (2011). Odgojno-obrazovna klima u sveučilišnoj nastavi, *Život i škola*, br. 25 (1/2011.), god. 57., 35. – 60.
12. Kovačević, N. (2011). *Primjerenost nastavnih sadržaja „islamske vjeronauke“ uzrastu učenika prvog i drugog razreda osnovne škole*, Svezak 4, br.4, Zbornik 4, 411-431
13. Košalin, I. (2019). *Povezanost crtačkih formi s učenjem pisanja djece mlađe školske dobi*. Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
14. Morin, E. (2002). *Odgoj za budućnost*. Zagreb: Educa
15. Mužić, V. (2004). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa
16. Mužić. V., Malić. J., (1984). *Pedagogija*. Zagreb: Školska knjiga.
17. Malić, J. (1986). *Koncepcija suvremenog udžbenika*. Zagreb: Školska knjiga.
18. Matijević. M., (2004). *Udžbenik u novom medijskom okruženju*. Zagreb: Školska knjiga.

19. Newbold , P., W.L. Carlson, B. Thorn (2010). *Statistika za oslovanje i ekonomiju*. Zagreb: Mate i Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta.
20. Poljak, V. (1980). *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*. Zagreb: Školska knjiga.
21. Pešić, J., Zrenjanin, A. (1983). Filozofija za djecu – kao kreiranje zone narednog razvoja, *Psihološka istraživanja*, Vol. XVII (2), 191-204.
22. Pehlić. I., Vejpo. E., Hasanagić. A. (2012). *Savremeni tokovi u ranom odgoju*, Zenica: Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici.
23. Pranjić, M. (2005). *Didaktika*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
24. Pranjić, M. (2011). Nastavna metodika – teorijske osnove. *Kroatologija*. 123.-128.
25. Pranjić, M. (2013). *Nastavna metodika u riječi i slici*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
26. Prodanović, Lj. (1996). Usmeno izražavanje učenika u osnovnoj školi. *Naša škola*, br. 3-4.
27. Ribo. A. (2011). Cjelovit odgoj učenika u školi ne možemo zamisliti bez vjeronauke, *Minber*.
28. *Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, (2004). „Plan i program“, Dostupno na: <http://miz-capljina.ba/mekteb/plan-i-program/>
29. Španović, S. (2008). *Didaktičko oblikovanje udžbenika: Od otkrivajućeg vođenja do samousmerenog učenja*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
30. Starc, B., Čudina - Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
31. Trebješanin, B., Lazarević, D. (2001). *Savremeni osnovnoškolski udžbenik: Teorijsko-metodološke osnove*. Beograd: ZUNS.
32. Tinjak. M. (2006). *Vjeronauka za drugi razred osnovne škole*. El Kalem.
33. Vigotski, L.S. (1983). *Mišljenje i govor*. Beograd: Nolit.
34. Vilotijević, M. (2001). *Didaktika 3*, Sarajevo: BH most.
35. *Zakon o udžbenicima Kantona Sarajevo*, Službene novine Kantona Sarajevo, broj 31/19. Dostupno na: <https://www.akta.ba/legislativa/zakon-o-udžbenicima-u-kantonu-sarajevo/104142> (30.06.2021. 18:00..)

IV. PRILOZI

UPITNIK 1

Upitnik za nastavnike Islamske vjeronauke

Poštovani,

u cilju istraživanja i postizanja što relevantnijih i potpunijih podataka molim Vas da ispunite anketni upitnik koji Vam neće oduzeti više od 15 minuta vremena. Vaša anonimnost je zagarantovana, a rezultati će se koristiti isključivo u istraživačke svrhe.

U sljedećim pitanjima zaokružite ponuđene odgovore za koje smatrate da su tačni. Zaokružiti samo jedan ponuđeni odgovor.

1. U udžbeniku Vjeronauka 1 (vjeronauka za prvi razred osnovne škole), na stranici 28. u lekciji *Moja porodica* se od djece traži da spoje nazive sa rodbinskim srodstvom. Da li učenici ovog uzrasta, obzirom da ne znaju čitati, mogu uraditi ovaj zadatak:
 - a) Mogu svi učenici
 - b) Mogu djelimično ili samo neki učenici
 - c) Ne mogu uraditi ovaj zadatak jer još nisu radili sva slova

2. Na stranici 29. od djece se traži da popune porodično stablo gdje će u kvadratiće upisivati imena članova svoje porodice. Da li učenici ovog uzrasta mogu uraditi ovaj zadatak:
 - a) Mogu svi učenici
 - b) Mogu djelimično ili samo neki učenici
 - c) Ne mogu uraditi ovaj zadatak jer još nisu radili sva slova

3. Na stranici 45. Vjeronauke 1 je igrokaz u kojem bi trebala sudjelovati djeca. Da li učenici ovog uzrasta mogu uraditi ovaj zadatak:
 - a) Mogu svi učenici
 - b) Mogu djelimično ili samo neki učenici
 - c) Ne mogu uraditi ovaj zadatak jer još nisu radili sva slova

4. Na stranici 65. djeca imaju zadatak da u srce upišu lijepe riječi. Da li učenici ovog uzrasta mogu uraditi ovaj zadatak:

- a) Mogu svi učenici
- b) Mogu djelimično ili samo neki učenici
- c) Ne mogu uraditi ovaj zadatak jer još nisu radili sva slova

5. U udžbeniku islamske vjeronauke za I razred osnovne škole:

- a) Svi sadržaji su primjereni uzrastu učenika
- b) Većina sadržaja je primjerena uzrastu učenika
- c) Podjednako je primjerenog i neprimjerenog sadržaja
- d) Više je neprimjerenog sadržaja

6. Prijedlozi za prilagodbu sadržaja udžbenika Islamske vjeronauke 1 s uzrastom učenika:

UPITNIK 2

Poštovani,

u cilju istraživanja i postizanja što relevantnijih i potpunijih podataka molim Vas da ispunite anketni upitnik koji Vam neće oduzeti više od 15 minuta vremena. Vaša anonimnost je zagarantovana, a rezultati će se koristiti isključivo u istraživačke svrhe.

1. U udžbeniku Vjeronauka 2 (vjeronauke za drugi razred osnovne škole), na stranici 25. nalazi se zadatak: Razmisli i dopuni.

Riječ drugari znači _____

Riječ jaran znači _____

Obzirom da nema nekog prethodnog pojašnjenja riječi drugar i riječi jaran, da li djeca mogu uraditi ovaj zadatak?

- a) Da, većina učenika može uraditi zadatak
- b) Manji broj učenika može uraditi zadatak
- c) Ne, niko od učenika ne može uraditi zadatak

2. Na stranici 65. Vjeronauka 2 postoji zadatak da djeca nacrtaju karavanu koja ide kroz pustinju. Djeca u tom dobu vole konkretne crteže, karavana je za njih više apstraktan pojam. Da li djeca mogu uraditi ovaj zadatak?

- a) Da, većina učenika može uraditi zadatak
- b) Manji broj učenika može uraditi zadatak
- c) Ne, niko od učenika ne može uraditi zadatak

3. Na stranici 68. Vjeronauke 2 stoji da je Muhammed a.s. primjer za slijeđenje. Obzirom da djeca ovog uzrasta ne mogu razumjeti riječi *slijediti* kao odrasli, te da nemaju predstavu o tome kako se neko ko nije živ može slijediti, smatrate li ovaj dio primjerenim za djecu ovog uzrasta?

- a) ovaj dio nije primjeren za djecu ovog uzrasta
- b) ovaj dio je primjeren za djecu ovog uzrasta
- c) potrebno je riječ *slijediti* preformulisati da bi djeci bilo razumljivo

4. Na stranici 76. Vjeronauke 2 je nastavna jedinica kojom bi nastavnik trebao obraditi uzimanje abdesta. U lekciji se navodi nijet te redoslijed uzimanja abdesta. Smatram:

- a) ovaj dio nije primjeren za djecu ovog uzrasta
- b) ovaj dio je primjeren za djecu ovog uzrasta
- c) djeca mogu učiti redoslijed abdesta a nijet učiti nekad u kasnijim razredima

5. Na stranici 94. Vjeronauke 2 stoji da djeca trebaju naučiti značenje nekih arapskih riječi koje se spominju kod učenja tespiha.

- a) Ovaj zadatak je pretežak za ovaj uzrast
- b) Ovaj zadatak nije težak za ovaj uzrast
- c) Ove riječi tespiha bi trebali učiti napamet ali bez prijevoda

6. U nastavnoj jedinici "Nova Hidžretska godina", na strani 101, zahtjeva se da učenici popune zadatak u kojem se navode cifre 622, 354, 355, a po NPP su učili brojeve do 20. Smatrate li da učenici mogu uraditi zadatak?

- a) Da, većina učenika može uraditi zadatak
- b) Manji broj učenika može uraditi zadatak
- c) Ne, niko od učenika ne može uraditi zadatak

7. Na stranici 114. Vjeronauke 2 djeca imaju zadatak da nacrtaju djecu kako čiste mezarje/šehitluka. Nastavnik treba djeci ovog uzrasta pokušati objasniti riječ šehid.

- a) Djeca ovog uzrasta trebaju i mogu shvatiti značenje riječi šehid
- b) Djeca ovog uzrasta ne mogu shvatiti te pojmove
- c) ovim stvarima trebaju učiti u starijim razredima

8.U udžbeniku Vjeronauka 2 (islamske vjeronauke za drugi razred osnovne škole):

- a) Svi sadržaji su primjereni uzrastu učenika
- b) Većina sadržaja je primjerena uzrastu učenika
- c) Podjednako je primjerenog i neprimjerenog sadržaja
- d) Više je neprimjerenog sadržaja

9.Prijedlozi za prilagodbu sadržaja udžbenika Islamske vjeronauke 2 s uzrastom učenika:

Hvala na saradnji!